

SOKOLOVSKO

Č. 1
2012

Rybník Lícha. Foto P. Uhlík. (viz článek na str. 36).

Tolije bahenní. Foto P. Uhlík. (viz článek na str. 36).

Zvonička v zaniklých Leopoldových Hamrech (viz článek na str. 20).

Zvonička v Leopoldových Hamrech.

Evropský zemědělský fond pro rozvoj venkova: Evropa investuje do venkovských oblastí

Obsah:

Život a dílo Václava Němce (<i>Radek Aubrecht</i>).....	2
Měšťané a obyvatelé středověkého Falknova (<i>Jan Boukal</i>).....	6
Mistr českého baroka Petr Brandl a jeho obra- zy v regionu - 2. část (<i>Lukáš Smola, Vladimír Prokop</i>).....	10
Historie kinematografie v Sokolově (Falknově) v kontextu jejího vzniku a vývoje v Čechách a ve světě do roku 1945 - 1. část (<i>Jiří Kubíček</i>).....	15
Pocta Karlu Šrámkovi (<i>Petr Beran</i>).....	20
Kraslice v prvních měsících existence Českoslo- venské republiky (<i>Roman Kotlínek</i>).....	22
Svatavská peripetie z dalešického mlýna (<i>Helena Kavková</i>).....	26
Historie sokolovského golfa (<i>Vladislav Podracký</i>).....	29
Úzkorozchodné dráhy v Chemických závo- dech v Sokolově (<i>Rudolf Tyller</i>).....	31
Pocta starým stromům Sokolovska v kres- bách Vladimíra Lepše – 2. část (<i>Jaroslav Michálek</i>).....	34
Kranisberk (<i>Petr Uhlík</i>).....	36

Slovo redakce

Dálnice – symbol naděje

Již brzy nastane okamžik, kdy bude uveden do provo-
zu poslední úsek dálnice Karlovy Vary – Sokolov – Cheb.
Je to historická událost, kterou lze srovnat s výstavbou
Buštěhradské železniční dráhy ve 2. polovině 19. století.
Buštěhradská dráha vytvořila předpoklad pro razantní
těžbu uhlí a rozvoj průmyslu na Sokolovsku. Dá se bez
nadsázky říci, že tato dopravní stavba změnila tvář So-
kolovska navěky. Co přinese nová dálnice?

Pro nás obyčejné občany příjemné a rychlé spojení
mezi hlavními centry kraje. To ale určitě nebyl hlavní
důvod její výstavby. Bez hlubokého dopadu na rozvoj
celého regionu takto drahé investice bychom mohli bez
váhání hovořit o mrhání prostředky. Právem očekáváme
přísun investic a vytváření nových pracovních příleži-
tostí. Uhlí jsme již skoro vyrubali, přírodě již nemáme co
zvíť. Aby nebyla dálnice v našem kraji jen přepychovou
okreskou, je třeba vytvářet a realizovat nové vize. Možná
se nyní právě toho od mocných a vlivných dočkáme.

Když se řekne „dálnice“, nenapadají mě ale jen na-
dějné představy o budoucnosti a o tom, jak nás tato
stavba spojuje se světem. Dálnice je pro mě také sym-
bol bezpříkladného plýtvání. Vynalézavější v tom, jak
utrácet za nesmysly, jsou snad jen Maďaři, kteří na svých
nekonečných rovinách dokáží vyprojektovat tunel. Naše
několik set metrů dlouhé čttné mosty v místech, kde
po staletích stačily jen propustky, zaostávají jen maličko.

Jsem od přírody optimista, a tak bych chtěl novému
dílu popřát, ať nám přivede více klientů, dá prostor pro
tvorbu nových pracovních příležitostí a ať dlouho a bez
závad slouží nám všem.

Miroslav Makovička

Titulní strana: Vítoed douškolistý. Foto P. Uhlík. (viz článek na str. 36)

SOKOLOVSKO Časopis obyvatel a přátel Sokolovska
Ročník 3, číslo 1 / 2012
Vydává: MAS Sokolovsko, o. p. s
Editor: Ing. Miroslav Makovička
Redakce: v.bruzenak@seznam.cz
Údaje o distribuci: <http://mas-sokolovsko.eu>

Výkonný redaktor: Mgr. Vladimír Bružeňák
Redakční rada: Miroslav Makovička,
Mgr. Vladimír Bružeňák, Bc. Petr Krása,
Ing. Michael Rund
Registrační číslo: MK ČR E 19466
Za obsah příspěvků zodpovídají autoři.

Život a dílo Václava Němce

Asi nejnámějším regionálním vlastivědným pracovníkem Sokolovska a popularizátorem jeho dějin byl učitel Václav Němec (1912-2001). Od jeho příchodu na Sokolovsko uplynulo již více jak sedm desetiletí a bude proto zajisté vhodné si při příležitosti letošního významného jubilea - sta let od jeho narození - připomenout životní osudy, včetně méně známých detailů, a rozsáhlé dílo této nesporné osobnosti sokolovského regionu. .

Životní osudy

Václav Němec se narodil 5. dubna 1912 v Kaznějově nedaleko Plzně. Rodina Němcových bydlela na statku č. p. 14, který měl charakteristickou bránu v tzv. selském baroku. Otec Václava Němce byl v Kaznějově několik let starostou. Malý Václav navštěvoval místní obecnou školu, na které se poprvé potkal s učitelem Stanislavem Jelínkem (1893-1970), jehož jméno dnes nese jedna ze sokolovských ulic. V roce 1923, když mu bylo jedenáct let, ho otec zapsal na měšťanskou školu v Plzni na Hamburku, kam pak po několika dalších letech dojížděl, jak sám vzpomínal, s dvěma krající chleba namazanými sádlem a korunou na polévku. Na této škole se potkal s učitelem Václavem Eisenreichem - akademickým malířem, který ho lidsky velmi ovlivnil.

Po dokončení měšťanské školy začal Václav Němec studovat učitelský ústav v Plzni, na kterém strávil čtyři roky (1927-1931). Kromě staročeštiny ho tam zaujala poezie, především pak slavní čeští autoři - básníci jako Jiří Wolker, Vítězslav Nezval, Jaroslav Seifert a Konstantin Biebl, se kterým si později dokonce po určité době dopisoval. Jejich vzájemná korespondence se ale bohužel nezachovala, protože ji dle Němcových slov zničili „zvlčílí henleinovci“ na podzim roku 1938. Studia na učitelském ústavu úspěšně završil Němec maturitou. V té době však v Československu naplno propukla velká hospodářská krize a mnoho lidí bylo bez práce. I čerstvý absolvent si musel na své první učitelské místo počkat. Devět dní po zahájení školního roku 1931/1932 mu přišel dopis z tehdejšího Ministerstva školství a národní osvěty. Místo počátku pedagogické kariéry znělo: Jemnice, okres Planá u Mariánských Lázní. Čerstvě jmenovaný výpomocný učitel a správce školy jistě ani netušil, kde se Jemnice přesně nachází. Už druhý den však vyrazil vlakem do Františkových Lázní, kde tehdy dočasně sídlil chebský inspektor menšinových škol národních a bývalý falknovský učitel František Věšín. Ten mu předal jmenovací dekret a pak se již mladý - devatenáctiletý - učitel vydal do Jemnice, ve které nebyl ani jeden obchod, pouze jakési hokynářství, kde se kromě petroleje do lamp daly koupit již jen pasti na myši a rybičky v konzervě.

Jemnická škola sídlila v budově statku, který však jeho majitel pod tíhou ekonomické situace zapálil a sám se zastřelil. Požárem byla poškozena i škola, takže první dny učitelování musel Václav Němec zasvětit částečné rekonstrukci školy, ve které také našel ubytování, které představovaly dvě malé místnůstky o pár metrech čtverečních rozlohy. V Jemnici tenkrát žilo 249 obyvatel, z nichž byl jen jeden Čech - zbytek populace tvořili čeští Němci. Do školy zde tak chodilo pouze osm žáků, z nichž část byly místní německé děti a zbytek tvořily české děti ze sousedních obcí Svatého Jana a Tisové. Děti, ač různého věku, tvořily jednu třídu, což komplikovalo výuku. Ani Václavu Němcovi se v Jemnici příliš nelíbilo, ač s dětmi měl velmi pozitivní vztah. Po dvou letech přišlo kýžené vysvobození a V. Němec byl přeložen na hornické a lidnatější Falknovsko, dnešní Sokolovsko, kde také žila jeho sestra.

Od září 1933 působil V. Němec jako učitel a správce jednotřídní české menšinové školy v dnes již neexistujícím Haselbachu (Lískové), kde bylo po odchodu dosavadního učitele Václava Mikysky do Jablonné-

ho nad Orlicí volné místo. V obci s tisícovkou převážně německých obyvatel navštěvovalo českou školu, kterou představovala jedna malá místnost v budově německé školy, asi 16 dětí. Po dvou letech usilovné a nadšené práce byl Václav Němec přeložen do Citic, kde působil až do Mnichovské dohody a následného záboru pohraničí a s tím spojeného nuceného odchodu většiny Čechů do vnitrozemí.

Již v této době se V. Němec společensky a kulturně velmi angažoval. Kromě vedení školní kroniky píše básně (pod pseudonymem Jan Martan) a drobné vlastivědné příspěvky do Výsyp - Časopisu české mládeže zněmčeného Podkrušnohoří a západu země české, který v letech 1931-1934 vydávali čeští menšinoví učitelé (mj. František Věšín, Stanislav Jelínek a Alois Hajer) ve Falknově nad Ohří. V roce 1938 vydal svoji první sbírku básní s názvem Maminka zpívá. Ilustracemi ji doplnil jeho oblíbený učitel Václav Eisenreich.

Zábor pohraničí nacistickým Německem po Mnichovské dohodě znamenal i odchod Václava Němce, protože české školy v okupovaném pohraničí zanikly. A tak přišla nová místa pedagogického působení. Od prosince 1938 učil Němec na obecné škole v Bzí (okres Semily). K 1. březnu 1939 byl přeložen do Alšovic v tomtéž okrese. V období mezi 1. zářím 1939 a 19. červnem 1945 působil na další škole: tentokrát jí byla dívčí obecná škola v Železném Brodě v okrese Turnov. I během let válečného konfliktu vydal V. Němec několik dalších sbírek básní a dokonce složil a sepsal i texty 18 písniček pro děti, které vyšly pod názvem Železnobrodské písničky.

Po skončení světové války a osvobození Československa posílal v červnu 1945 ministerský úředník Stanislav Jelínek, bývalý učitel mj. v Kaznějově a ve Falknově, Václava Němce zpět na Falknovsko, a to ve funkci tajemníka zmocněnce ministerstva školství. Od nového školního roku 1945/1946 je V. Němec učitelem na obecné škole, později se tu stává i ředitelem. Vedle toho postupně přebírá budovy německých škol, které s odchodem původního obyvatelstva zanikají. Organizuje též první kulturní akce ve městě.

Sokolovu již zůstal věrný až do konce svého života: až do počátku 70. let učil na sokolovských školách či zastával post předsedy okresního pedagogického sboru. V letech 1964-1968 byl kronikářem města Sokolova. Během své pedagogické dráhy, ale i v důchodovém věku absolvoval Václav Němec celou řadu výchovně-vzdělávacích, pedagogických a vlastivědně-historických přednášek, besed a debat. Byl nositelem celé řady uznání a vyznamenání. Angažoval se v různých funkcích, spolcích, komisích a kroužcích. I v důchodu ho mnozí lidé nazývali „panem učitelem“. Především pak také psal knihy a články o historii a vlastivědě Sokolovska, které se mu stalo druhým domovem a kde si ho mnoho lidí hluboce vážilo a velmi ctilo. Jeho dlouhý život a bohatá publikační činnost se definitivně uzavřela 24. května 2001 v Sokolově.

Dílo Václava Němce

Během svého života vydal Václav Němec na 25 publikací: knih o historii, básně a verše, romány, povídky a překlady. Byl autorem také stovek článků, které publikoval především v Sokolovské jiskře, Týdeníku Sokolovska, Sokolovském deníku, Hlasu revoluce, Zpravodaji Okresní mírové rady, dále pak v Sokolovském revíru, Horníkovi a energetikovi, Družbě (Časopisu velkodolu Přátelství), Učitelských novinách, Prager Volkszeitung či v mariánskotýnických Listech. Několik různých dlouhých studií otiskl i ve sbornících: jednalo se především o respektovaný sborník Minulostí Západočeského kraje (1981 a 1986), Razili cestu (1986) a Mnichov 1938 (1988). Podílel se také na kolektivních vlastivědně-popularizačních dílech jakými byly např. Sokolovské pohledy (1963) či Sokolovsko, jak jej neznáte (1968).

Václav Němec u smírčího kříže v Krásně, rok 1998.

První zásadnější historickou prací Václava Němce byla kniha Goethe a Sokolovsko (1959), kterou sepsal ve spolupráci s učitelem Zdeňkem Aglerem. Tato publikace je zajímavá nejen svým obsahem, ale také tím, že se jednalo o tématické a časové vybočení autora: Němec se totiž jako pamětník a dlouholetý člen historicko-dokumentační komise Československého svazu protifašistických bojovníků zajímal především o dějiny Sokolovska v první polovině 20. století.

V šedesátých letech 20. století se v regionální historické literatuře začal na přání vládnoucí strany prosazovat trend bližšího poznání a popsání dějin dělnického hnutí. Tento trend, dnes již z pochopitelných důvodů překonaný, přijal Václav Němec v pracích Sklářská bouře (1960) a Citická stávka (1964).

Jako pamětník mnoha meziválečných a poválečných událostí na Sokolovsku měl V. Němec tu výhodu, že znal plno aktérů dění osobně či je dokázal kontaktovat a své práce tak mohl doplnit o ojedinělá svědectví, která tak zachoval pro další generace. Některé Němcovy práce byly přímo postaveny na svědectví pamětníků. S jistou menší nadsázkou lze Václava Němce považovat za předchůdce dnes velmi populární a často využívané orální historie. Takto vznikly např. knihy Ženský koncentrační tábor Svatava (1985) či Pětačtyřicátníci (1987). K válečným a poválečným událostem se vrací i další Němcovy zajímavé a poměrně hodnotné publikace: Sokolovsko (1985) a Odsun? A proč? (1986), která však více než z očitých svědectví vychází především z podrobného rozboru archivních pramenů.

Některé jeho práce měly naopak čistě vlastivědný charakter. Jednalo se především o práci Památná místa sokolovského okresu (1979) nebo dvě sbírky pověstí Bylo-Nebylo (1988) a Pověsti (1987), které se ale velmi často a hrubě odchylojí od původních německých předloh. Za zajímavou lze jistě označit také

práci Boje o českou školu (1989), ve které se autor zabýval genezí a dějinami českých (menšinových) škol v severozápadních Čechách.

Jisté literární nadání V. Němce se projevilo v autobiografickém románu Čas jeřabin (1988), jehož děj je situován na Falknovsko v horkém podzimu roku 1938. S rukopisem knihy vyhrál autor v roce 1981 první cenu v „Soutěži vzpomínkových a historických prací ÚV ČSPB“. Sokolovsko v období války se taktéž objevuje na pozadí reportážně laděných povídek S čepicí v ruce (1981).

Němcova díla věnovaná historii Sokolovska jsou typická svojí značnou čtivostí a častým potlačáním faktografických výčtů ve prospěch samotného vyprávění autora. Především publikace, které se tématicky vážou k 2. světové válce jsou nedílnou a těžko překonatelnou součástí sokolovského regionálního dějepisectví. Slabší stránkou prací byla ne vždy dokonalá konfrontace vzpomínek jednotlivců s dochovanými archivními prameny, jisté věcné nepřesnosti, časté opakování stejných témat a občasná nedokonalosti v citačním aparátu.

Václav Němec však zdaleka nevydával jen knihy, ale byl také autorem řady drobnějších příspěvků. Počet novinových a časopiseckých článků je dnes jen těžko odhadnutelný, protože Václav Němec přispíval do regionálních periodik pravidelně od 50. let do konce 90. let minulého století. Jedná se řádově o stovky článků. V písemné pozůstalosti Václava Němce, která je uložena v plzeňském oblastním archivu, se nachází devět velkých svazků vázaných novinových článků, které si autor po řadu let vystříhal a lepil na čtvrtky, které nechával následně svazovat. Takto se podařilo dochovat cca 600 příspěvků, jelikož si však zřejmě V. Němec nevystříhal úplně všechny články, bude celkový počet ještě o něco vyšší. Mnoho článků bylo navíc vícedílných a autor publikoval i několik velmi dlouhých novinových seriálů.

V plzeňském oblastním archivu je uložena větší část písemné pozůstalosti Václava Němce. V 33 velkých kartónech se vedle různých, mnohdy velmi unikátních materiálů, nachází také celá řada dosud nevydaných rukopisů. Jestliže tento vlastivědný pracovník a občasný básník vydal během svého života tiskem 25 publikací různé velikosti, tak přibližně stejný počet jich zůstal nevydán. Jedná se opět převážně o rukopisy prací k dějinám Sokolovska v první polovině 20. století (Kraslicko 1938, Morový rok 1938, Křišťálová noc, Jak se u nás na Sokolovsku rodila republika). Nachází se tu však také rukopis věnovaný dosud bližze nezkoumaným událostem Pražského jara 1968 v našem regionu.

Václav Němec a požadavky doby

Po listopadových změnách roku 1989 se objevilo několik kritiků Václava Němce, kteří ho vinili z přílišné loajality ke komunistickému režimu. Jaký však byl jeho vztah k totalitní KSČ ve skutečnosti?

Václav Němec již v meziválečné době jako velmi mladý vstoupil do politické strany, nebyla jí však Komunistická strana Československa, ale sociální demokracie. V osudném roce 1948 byla tato strana násilně sloučena s KSČ: část členů pak ze strany odešla, část zůstala. Němec zůstal, údajně proto, jak sám doložitelně tvrdil, že se mu tam „leccos líbilo“. Již před sloučením se V. Němec angažoval při tzv. Vítězném únoru 1948, kdy byl členem sokolovského okresního akčního výboru, který z důležitých funkcí odstranil celou řadu komunistům nepohodlných osob.

Vztah k režimu však stejně jako u řady dalších občanů prošel u Němce jistým vývojem. Jako pro mnoho jiných lidí byla i pro Václava Němce srpnová invaze „spřátelených armád“ Varšavské smlouvy, která zastavila snahu o jistou reformu komunistické režimu, šokem. Pravdu o okupaci se rozhodl zapsat do sokolovské městské kroniky, kterou od roku 1964 vedl. To mu však již ale bylo normalizátory znemožněno. Následně byl zbaven nejen funkce kronikáře, ale během stranických prověrek i členství v KSČ. V již dříve zmiňované písemné pozůstalosti se hned v několika krabicích nachází lístky s textem, jehož autorem je prokazatelně Václav Němec, že tento vyhozov byl navíc doplněn zákazem veškeré publikační činnosti, který trval devět let. Toto tvrzení je však z části nepravdivé či spíše nepřesné. Je nepopíratelnou skuteč-

ností, že brožuru Francouzky ve Svatavě (1970) a Památná místa sokolovského okresu (1979) dělí přesně devět let a žádnou jinou publikaci V. Němec v 70. letech nevydal. Sám V. Němec se však zmiňoval o zákazu veškeré publikační činnosti, tj. i novinové: v 70. letech se ale celá řada Němcových článků objevila v Sokolovské jikře a v celorepublikovém časopise Československého svazu protifašistických bojovníků s názvem Hlas revoluce. S koncem 70. let psal Němec také do Zpravodaje Okresní mírové rady v Sokolově. Jak patrné, zákaz nebyl absolutní, vztahoval se zřejmě jen na knižní publikace.

V letech komunistické totality otisknul V. Němec několik článků, které by po roce 1989 jistě nenapsal, a pokud ano, tak zcela jistě s jinými závěry, hodnocením a terminologií. Tak např. v roce 1981 publikoval delší seriál v Sokolovském revíru k 60. výročí založení KSČ, ve kterém oslavuje mj. K. Gottwalda či Antonína Zápotockého. V roce 1986 vyšel k 65. výročí založení KSČ sborník Razili cestu a V. Němec zde byl autorem vysoce nepravdivé a historii hrubě zkreslující kapitoly s názvem Cesta k Únoru. Je však třeba v zájmu objektivitu důrazně připomenout, že autoři se na takových projektech velmi často podíleli povinně, jinak by jim byla znemožněna ostatní publikační činnost. Nesmí se podceňovat ani existence komunistické cenzury. Tak např. v roce 1986 vyškrtal jakýsi horlivě cenzurující redaktor plzeňského sborníku Minulostí Západočeského kraje z Němcovy studie Sokolovsko v roce 1945 všechny i trochu pozitivní zmínky o americké armádě na území Sokolovska a v textu neponechal ani vzpomínku na to, jak černošští vojáci rozdávali malým dětem čokoládu.

Stejně jako dílo každého jiného historika, tak i Němcovo dílo je nutné posuzovat komplexně a v kontextu doby. Z tohoto pohledu plyne, že V. Němec byl sice autorem několika ideologicky zabarvených příspěvků a že někdy některé historické události překroutil, ale celkově se rozhodně nedá podstatná část jeho díla považovat za otevřenou propagandu komunistické ideologie a neobjektivních (rozuměj lživých) komunistických výkladů našich dějin. Jeho vztah k nedemokratické komunistické straně procházel stejně jako u mnoha jiných občanů složitým a dlouhým vývojem. Snahám o popularizaci regionálních dějin musel i Václav Němec obětovat kus svého přesvědčení.

Radek Aubrecht

Měšťané a obyvatelé středověkého Falknova

Nejstarší dějiny města Sokolova (někdejšího Falknova) jsou obvykle spojovány s rody Nothaftů, Winklerů a Šliků. Co však víme o jeho neurozených obyvatelích? Ve stínu rytířské slávy se v dějinách města objevují i jeho měšťané se svými prostými životy, kteří by rovněž zasloužili trochu pozornosti. Byli to právě oni, kteří fyzicky postavili město a bez nichž by se panstvo jen těžko užívalo či se dokázalo ubránit svým nepřátelům. Ačkoliv jsou historické prameny k falknovskému měšťanstvu poněkud skoupé, lze si o něm přeci jen vytvořit určitý obrázek.

Falknov byl až do doby Šliků nejspíše městem dřevěným, což mělo v případě požárů nežádoucí následky. Oběti jednoho z požárů ve 14. století byla i privilegia, která měl městu udělit Jan Lucemburský na počátku své vlády. Tato práva byla obnovena až Václavem IV., listinou z 28. srpna 1397. Z této písemnosti se především dovídáme o tom, že Falknov měl právo hrdelní, právo krčmy, dědických nápadů a dále zde mohly být konány týdenní a výroční trhy. Právo krčmy znamenalo, že na míli daleko od města nesměl nikdo provozovat hostince nebo krčmy, dědické nápady zase zaručovaly, že pokud některý z měšťanů zemřel bez dědice a testamentu, jeho majetek propadl městu. Ve Václavově listině jsou také zmíněny 2 stavby, a to kostel a radnice, které s velkou pravděpodobností stály tam, kde stojí dodnes. Kdy Falknov získal hradby, není zcela jisté, avšak jejich středověký původ je na základě starých vyobra-

Středověcí měšťané v Richenthalově Konstanzer Chronik.

se pomocí městských práv snažili zamezovat střetům mezi měšťany nebo je vzájemně usmiřovat. Ne vždy však byli úspěšní, což dokládá velké množství smírčích křížů v okolí města. V případech nutnosti bylo možné řešit spory mezi měšťany vsazením do klády, vězením či v horším případě uplatit trest smrti. Když si falknovští radní nevěděli rady s případem, měli se poradit s městskou radou v Chebu. Na konci středověku pak ve Falknově vznikl úřad purkmistra, který stál v čele městské rady. V pozdějších dobách purkmistr zcela převzal funkci rychtáře. Radních bylo ve Falknově 12, podobně jako ve většině středověkých měst, a stejně jako jinde byl i zde tento počet inspirován počtem Kristových apoštolů. Každoročně byla sestavena nová městská rada a jeden z 12 radních ustanoven purkmistrem. Rada se ve středověkých městech obvykle rekrutovala z řad patriciátu, později se sem však mohli dostat i významní obchodní nebo řemeslníci.

Všichni obyvatelé města byli bez rozdílu povinni vykonávat ve městě hlídku, platit městu poplatky a vykonávat různé práce. Dle 2 zachovaných stran falknovského urbáře bylo povinností měšťanů kolem r. 1390 odevzdávat vrchnosti daně v obilí - žitu a ječmeni. Později, v čase Šliků, museli falknovští odevzdávat daně v penězích, houskách, zvířecích hrudích, lnu, kuřatech, sýru a obilí. Kromě toho museli falknovští vykonávat různé práce na polích a lukách, např. orbu, sklizeň obilí, šlapaní zelí, senoseč nebo hnojení. Roku 1488 toto Mikuláš Šlik změnil ve srozumění se svými bratry na roční peněžitý úrok ve výši 30 kop a 15 grošů českých. Krom toho onoho roku Mikuláš povolil měšťanům svobodně užívat městského pivovaru a bedny se solí. Falknovským bylo také uděleno právo pronajímat části svých domů, protože ve městě bylo za oněch časů mnoho cizího lidu. Přijímání cizinců do města doprovázelo přijímací řízení, které Šlik ponechal na městské radě. V případě, že se chtěl do města někdo přistěhovat a provozovat zde řemeslo či obchod, musel se prokázat osvědčením o mravní bezúhonnosti a osobní svobodě. Dotyčný uchazeč o udělení měšťanství musel poté zaplatit a přísahat před rychtářem, že bude dodržovat své měšťanské povinnosti.

Prvním nám známým městským rychtářem byl jakýsi Wolfel či Wösel, uváděný v letech 1318 a 1324, z padesátých let 14. století pak známe rychtáře Jindřicha Chodovského. V čase královské držby měst byl ve Falknově do úřadu rychtáře dosazován loketský purkrabí. Nejvýraznější postavou mezi nimi je bezesporu Půta z Illburka (v úřadu 1422-1434) - onen slavný „zkamenělý purkrabí“. V čase husitských válek vyslal waldsassenský opat Mikuláš městu Falknovu své vojáky na pomoc proti případnému útoku hejtmána Jakoubka z Vřesovic, jelikož jej o ně Půta požádal. V počátku šlikovského období je obsazení úřadu rychtáře poněkud nejasné, v městské knize ze sklonku středověku je pak jako rychtář jmenován dřívější učitel Jan Haynl. Celkem dobře jsme též informováni o pozdně středověkých purkmistrech, jejichž seznam vytvořil Hugo Theisinger. Od roku 1515 se pak ročně vystřídali 3 purkmistři.

Již jsme se zmínili o horských pastvinách patřících městu, které se nacházely severně od něj. O tyto pastviny se však museli měšťané s mnohými hádat a výjimkou nebyli ani nejbližší sousedé města. Jedním ze sousedů byl statek na hoře Hard, který spadal do loketské manské soustavy. Městu Ostrovu, z jehož práv Falknov vycházel, udělil roku 1331 král Jan privilegium, na jehož základě mohli ostrovští odkoupit všechnu šlechtickou půdu v okolí města a dotyčné pozemky obsadit. Museli však poté králi za tyto pozemky odvádět poplatky. Již r. 1408 koupil falknovský měšťan Mikuláš Herberg od Jindřicha z Kolové, držitele poloviny hardského statku, 4 jitra luk za 10 kop grošů českých. Dne 6. července 1425 prodal Ondřej Plik z Plikenštejna po dohodě s manželkou a svými dědici purkmistrovi, radě a městu Falknovu statek Hard se všemi „právy, užitky, plody, poli, loukami, remízky, křovinami a pastvinami“. Prodej statku později potvrdil král Zikmund, který rovněž poznamenává své přání, aby byly louky a pole v blízkosti Hardu brzy osazeny falknovskými. Kdykoliv pak hrozilo Lokti nebezpečí, museli jej bránit falknovští měšťané, kteří se s ohledem na držbu Hardu stali many loketského hradu.

Husitské války se Falknovu nakonec vyhnuly, neboť Jakoubek soustředil své síly na Loketsku především proti Lokti. Nespokojenost Loketských s Půtovou údajnou krutovládou však přesáhla všechny meze a Půta byl císařem Zikmundem zbaven své funkce. Rozezlý purkrabí odchází na své hrady ve středním Poohří, odkud pak vede s Loktem válku, v níž pokračuje i jeho syn. Loketsko se dostává do rukou vychytralému kancléři císaře Zikmunda – Kašparu Šlikovi, který se proslavil především svým uměním falšovat císařské listiny. Poněkud v Kašparově stínu zůstává jeho bratr Matouš, který po Kašparově smrti převezme vládu. Císař Zikmund (či falzátor Kašpar Šlik) daruje bratřím a jejich dědicům město Falknov a všechny k němu příslušející statky za jejich „přátelskou lásku“. Důležitým sdělením této listiny je též povolení mít ve městě usazené židovské obyvatelstvo. Pokud by byl autorem textu Kašpar, znamenalo by to, že měl na usazení Židů ve Falknově zájem a celkem záhy mohl do města nějaké Židy povolat. Kromě Židů jakožto obyvatel města „na okraji společnosti“ je třeba také počítat s přítomností městské chudiny. Z této doby o nich však nejsou vůbec žádné zprávy a pozdější chudinská čtvrt Butterscheibe dosud neměla svůj chudinský charakter. Na krátký čas se stal Matouš také vlastníkem nám již známého dvora na vrchu Hard, o který se toho času Falknovští přespříšili nestarali. Když se král Jiří z Poděbrad vracel roku 1459 z Chebu do Prahy, udělal si malou zastávku v Lokti, kde mu Loketští 1. května odpřísáhli věrnost a král jim potvrdil jejich práva. Falknovští pod vlivem této události učinili obdobný krok a potvrzení se dočkali 26. prosince téhož roku. Problémem však bylo, že král Jiří hardský statek s příslušenstvím prohlásil za odumřelé léno a daroval jej již dříve - 5. června 1459 - Matoušovi Šlikovi. Matouš se pak před měšťany ohrázoval tvrzením, že je pánem města a mají mu tudíž náležet všechny statky k městu náležející. Naštěstí pro zoufalé měšťany nakonec byly jejich prosby o navrácení Hardu vyslyšeny. Už koncem března 1460 od Matouše statek odkoupili zpět a tuto koupi pak potvrdil král Jiří svou listinou z 9. června téhož roku, na jejímž základě mají falknovští měšťané Hard držet již na věčné časy. Věčné časy skončily zhruba po 200 letech, kdy měšťané vyměnili s Lomnicí Hard za statek Löwenhof/Lvov. Po pozůstatcích významného hardského statku pátral bezvýsledně již slavný sokolovský historik Michael Pelleter. Během stavby vodárny v 60. letech 20. století byly objeveny základy tohoto statku, avšak díky nezájmu tehdejších funkcionářů byl zanedbán archeologický prů-

Původní středověké domy na náměstí v Sokolově.

zkum a tyto základy vzaly za své. Byly zde objeveny i lidské kostry a středověké sošky slona a velblouda, snad orientálního původu, které skončily v jakési sokolovské domácnosti. Výzkum hardského statku nám mohl o dávných obyvatelích města i regionu vypovědět mnohé ...

Již pro nejstarší období máme v městě doložen farní kostel sv. Jakuba Většího. K roku 1290 je připomínán falknovský farář Siegfried, který byl rovněž děkanem v Kynšperku a často se také vyskytuje jako svědek v listinách Nothaftů. Falknovští faráři se v knihách konfirmačních vyskytují nejčastěji pouze jako exekutoři konfirmace, tedy jacísi dohlížitelé nad tím, zda dosazení faráře do té či oné lokality proběhlo v pořádku.

Nejčastěji byli exekutoři v Lomnici, Kynšperku, občas i v Chodově. Poněkud kuriózní je případ z roku 1377, kdy byl „presbyter de Falknaw“ exekutorem faráře v Blatně. Nemůže se jednat o Blatnou jihočeskou, avšak ani Horní Blatnou, která vznikla až mnohem později jako hornická osada. Domnívám se, že oním místem mohlo být Blatno u Chomutova (latinsky Blatna), avšak i tato varianta je geograficky poněkud vzdálená. Dle městské knihy naležely k faře 3 dvory – ve Vítkově, v Hruškové a v Dolním Rychnově. Farář a jeho podřízení byli tedy dobře zabezpečeni.

V období královské držby města dosazovali do Falknova faráře čeští králové a jen jednou – v případě faráře Wolfharda – jej dosadil loketský purkrabí. Farář Václav Wenud byl zase prvním farářem, dosazeným do města Šliky, konkrétně Kašparem. Václav byl farářem velmi dlouho, neboť jeho testament se objevuje až v městské knize falknovské z let 1483-1528. Kromě toho se v knihách konfirmačních vyskytují na různých místech mnozí další církevní hodnostáři s přídomky „Valkenawer“ či „de Valkenawe“, například k r. 1422 máme doloženého Jindřicha Falknovského jako děkana a faráře u sv. Jiljí v Praze. Přítomnost farářů (tedy vzdělaných lidí) falknovského původu na různých místech by mohla být dokladem existence školy již před rokem 1483, kdy o ní máme první písemnou zmínku. V městské knize města Falknova je ke zmíněnému datu uveden starší učitel Petr Odelheider, dále známe učitele Jana Haynla a Mikuláše Leberbergera, který si kvůli nízkému učitelskému platu přivydělával též jako městský písař. Učitel byl podřízeným farářem a měl od něj dle ustanovení v městské knize dostat na svátek dvanácti apoštolů jeden groš. Pokud učitel zpíval během mše, měl nárok na jídlo a pití z farářova stolu. V případě mimořádné mše měl opět nárok na jeden groš. Pokud zpíval na pohřbech, vydělal si za jeden 3 denáry. Jiný farářův podřízený, kaplan, dostával příspěvky v groších téměř při každém významnějším svátku.

Měšťané se účastnili i bojů Šliků s pány z Plavna a později i tzv. loketské války, v obou případech pod velením Mikuláše Šlika, Matoušova syna a zakladatele falknovské větve Šliků. Ten také r. 1471 nechává poslat z Chebu do města sud střelného prachu pro falknovskou domobranu. Známe několik rodových klanů středověkého Falknova a překvapivě jsou mezi falknovskými měšťany zastoupeni i Winklerové – jeho někdejší páni. Není stoprocentně jisté zda se jedná o tytéž Winklery, avšak nemůžeme to vyloučit, neboť jev, kdy se nižší šlechta dostává do pozice měšťanstva, je celkem častý na sousedním Chebsku. Finanční transakce zaznamenané v městské knize (nejčastěji se jedná o prodej zahrad) nám dávají možnost nahlédnout do majetkových poměrů měšťanů, většinou však nejde o nijak závratné částky. Jinak je tomu však v případě testamentů. K edici městské knihy falknovské připojil její vydavatel, dr. Rietsch, 2 testamenty ze sklonku 15. století, které nebyly součástí knihy. Mohou nám dobře posloužit k poznání výše majetku měš-

Mostní branka – část středověkého opevnění Sokolova v době demolice v 80. letech.

tanů, ale také – a to především – jaký byl jejich hodnotový žebříček. V nedatovaném testamentu falknovského měšťana Lorenze Reyndela (asi z r. 1492) dotyčný vzpomíná v první řadě na cechovní bratrstvo, kterému odkazuje 2 kopy grošů. Další dvě kopy grošů odkazuje kostelu sv. Jakuba, svému nastávajícímu zeti a dceři 5 kop na věno a v poslední řadě svým osiřelým dítkům svůj obchod. Představitelům města – purkmistrovi Zulegerovi, Janu Haynlovi a Erhartu Hulerovi – bylo dáno za úkol dohlédnout na splnění poslední vůle zesnulého. Druhý testament je z r. 1498 a pochází od měšťana Linharta Reicholda. Po něm zdědili obchod jeho důvěrníci Mikuláš Fischer a Jan Peck. Jeden gulden získal kostel sv. Jakuba, více než kopy grošů odkázal bratrstvu, aby se postaralo o jeho ženu a zaplatilo po něm pozůstávající dluhy. Jeho dům a dvůr získává jeho žena s dětmi. Z toho můžeme usuzovat, že falknovští měšťané měli před smrtí zhruba stejné myšlenky ohledně posmrtného přerozdělení jejich majetku – mysleli jak na spásu své duše, tak na budoucnost svého obchodu, cechu i své vlastní rodiny.

Falknovští byli lidé pracovití, zbožní a milovali své rodiny. Ačkoliv se městští střelci účastnili několika lokálních šarvátek, město samotné se za celý středověk vyhnulo jakémukoliv náporu agresorů (snad proto, že nebylo na rozdíl od blízkého Lokte strategicky příliš významné), a tak zde lidé snad mohli prožít plnohodnotné životy, což se mnohým jejich sousedům často nepoštěstilo.

Jan Boukal

Mistr českého baroka Petr Brandl a jeho obrazy v regionu - 2. část

V minulém čísle *Sokolovska* jsme se seznámili s některými lokalitami karlovarského regionu, které byly v literatuře zmiňovány v souvislosti s tvorbou Mistra českého baroka Petra Brandla. Nyní přinášíme přehled dalších míst a pláten, jež starší odborná literatura správně, nebo mylně spojovala s Brandlovým jménem. Všechny námi uváděné atribuce byly ověřovány v rozsáhlé, ale dosud nevydané monografii profesora Jaromíra Neumanna (1924–2001) a v publikaci *Petr Brandl, životní a umělecký epilog* (2006) historika Jaroslava Prokopa (nar. 1939), který výše uvedenou Neumannovu monografii lektoroval.

KARLOVY VARY

Karlovy Vary jsou v tomto přehledu zastoupeny jen kvůli úplnosti, protože žádný z historiků umění a ani žádné katalogy v této lokalitě Brandlovy obrazy neuvádějí. Pouze německá regionální literatura a s velkými výhradami také Koudelkova stať zmiňují několik barokních děl, která bývala občas uváděna v kontextu s Brandlovým jménem. Z nich lze připomenout především oltářní obraz *Sv. Ondřej na kříži*, malovaný pro karlovarský hřbitovní kostel sv. Ondřeje. Kolem tohoto obrazu se v literatuře o lázeňském městě nakupilo množství neuvěřitelných legend, například že se jedná původně o obraz Jusepa de Ribery nebo dokonce Leonarda da Vinci (!) a Brandl měl malovat pouhou kopii (E. Linke, 1937). Dalším údajným Brandlovým dílem měl být obraz *Sv. Josef s Ježíškem* z farního kostela *Povýšení sv. Kříže* v Rybářích. Plátno bylo přivezeno z křížovnícké komendy v Chebu a jak křížovník a historik umění Vojtěch Sádlo, tak rov-

Portrét Petra Brandla od Maxe Švabinského (1936).

něž Koudelka spatřují některé shodné rysy s Brandlovým barokním výrazem. V moderních kritických monografiích není ale Brandlovo jméno s tímto olejem spojováno a současná uměnověda považuje tuto atribuci za zcela mylnou.

KOZLOV

O údajném Brandlově obraze v kapli kostela Nanebevzetí Panny Marie v Kozlově, obci mezi Bochovem a Toužimí, se lze dočíst již v Schallerově topografii (1785), v níž autor konstatuje, že v Kozlově zaslouží naši pozornost „krásný“ obraz *Ukřižovaného* „pocházejícího z mistrovské ruky našeho Brandla“. Rovněž Sommer se zmiňuje o krásném oltářním obraze *Ukřižovaného* jako o díle Petra Brandla (1847), o Brandlovi nepochybuje ani O. Hejnic (1911). Tato atribuce přežila až do vydání *Uměleckých památek Čech* (1978), kde se ale o Brandlově autorství nehovoří již tak explicitně. Kozlovem a jeho uměleckými památkami se rovněž zabývala německá badatelka G. Träger (1993) a také ona hovoří o Petru Brandlovi s velkou zdrženlivostí. Bohužel, kozlovský kostel byl v totalitních desetiletích zdevastován a bohaté vnitřní zařízení, ke kterému patřil i zmiňovaný barokní obraz z první poloviny 18. století, bylo zcela rozkradeno. V katalogu profesora Neumanna, který obraz prozkoumal, a v nové publikaci Jaroslava Prokopa se již obraz *Ukřižovaný* Brandlovi nepřisuzuje a atribuce je považována za mylnou.

Zdevastovaný kostel Nanebevzetí Panny Marie v Kozlově (foto Jan Kruliš).

KRASLICE

Petr Brandl v Kraslicích náleží, stejně jako mnoho dalších děl, do labyrintu ze světa fantazie. Faktem je, že Sommerova topografie zmiňuje v kraslickém kostele Božího Těla na oltáři blíže neuvedený obraz od Brandla. Tato informace je zcela mylná, už jenom proto, že vznik obrazu nekoresponduje s umělcovým tvůrčím údobím. Václav Kotěšovec ve své *Kraslické kronice* (2006) poznamenává, že autorství oltářního obrazu *Poslední večeře* přisoudil Petru Brandlovi také *Ottův slovník naučný*, ale že skutečným autorem obrazu (na základě studia archiválií a německé literatury) byl kraslický lidový všeuměl a malíř jménem Brendel. Takže záhada má celkem prozaické vysvětlení.

LOKET

Petr Brandl pravděpodobně Locket nikdy nenavštívil, přesto zde existují dva obrazy, jež jsou více méně s jeho jménem spojovány. Tím prvním je menší plátno *Snímání z kříže*, o kterém se zmiňuje již ve své topografii A. Gnirs (1927). Tento nevelký, ale figurálně bohatý obraz z počátku 18. století, je vlevo dole signován Brandel (pravděpodobně post festum). Na první pohled se ale jedná o autorství jiného barokního umělce, zejména kompoziční řešení, plasticita figur, nezvládnuté proporce a státnost děje neodpovídají Brandlovu rukopisu. Koudelka spatřuje nápadné shody v některých momentech s obrazy regionálního, pozdně barokního malíře Eliáše Dollhopfa (1703–1773), ale i nekvalitní reprodukce nabádá při uvažovaném ztotožnění s Dollhopfem k opatrnosti (při vývodech, které umožňuje reprodukce, spíše ne). Bohužel, obraz *Snímání z kříže* patří ke zcizenému inventáři ze sokolovského muzea (odhaleno 2004).

Zavraždění sv. Václava z kostela v Lokti (foto L. Smola).

štafířské práce. Roku 1757 dodal pro hlavní oltář čtyři velké sochy světců sochař a řezbář Jakub Eberle.

Pro oltářní obraz a jeho správnou atribuci se ale stal klíčový, a bohužel také osudový rok 1875, kdy byl před svátkem patrona celý kostel vymalován a byly štafířovány a pozlaceny oltáře a kazatelna. „Ozdravnou kúru“ prodělalo i barokní plátno, které „zrestauroval“ Antonín Hochsieder (17. 8. 1842 Sokolov – 8. 11. 1899 Mariánské Lázně), jenž nechal na rubu svou signaturu. Tento tehdy sokolovský řemeslník, později malíř pokojů a kostelních interiérů (pocházel z hrncířské rodiny), původní plátno zcela přemaloval a barokní malbu tak znehodnotil (Antonín Hochsieder je otcem mnohem významnějšího malíře a grafika Norberta Hochsiedera, který žil v letech 1879–1958).

Roku 1905 byl obraz poslán na expertízu do Prahy, kde jej prohlédl již v minulém čísle zmiňovaný inspektor obrazárny Pavel Bergner. Obraz byl shledán bezcenným, podle posudku byl zcela přemalován nedovednou rukou („*ungeschickter Hand*“, Gnirs „*pietätlos*“), z originálu zbyly jen malé stopy, a to pravá (Koudelka se zmiňuje o levé) ruka světce a jeden z andělů, vznášejících se nad scénou. I na základě těchto dvou fragmentů původní barokní malby si byl Bergner jist, že plátno namaloval Petr Brandl. Bergnerův verdikt byl jasný – restaurování obrazu nedoporučil nejen z finančních důvodů, ale oprávněně se obával, že původní malba bude zachována jen z malé části. Proto navrhl, aby obraz byl ponechán ve svém stavu a aby se vrátil do kostela v Lokti.

Daleko větší pozornost si určitě zaslouží oltářní obraz **Smrt sv. Václava** v děkanském kostele sv. Václava. Z ikonografického hlediska se jedná o obvyklé vyobrazení tohoto světce, kde ústřední postavou je sv. Václav, který, pronásledován svými vrahy, z nichž někteří jsou pojeti jako zdatní římsští vojáci, klesá u dveří chrámu a z posledních sil se drží pravou rukou zdobeného klepadla. Plátno bylo přisouzeno Petru Brandlovi již roku 1785 v Schallerově topografii – „*nádherný*“ obraz Sv. Václava na hlavním oltáři „*navrhla a zhotovila dovedná ruka našeho proslulého Brandla*.“ Obdobně konstatuje i Sommerova topografie (1847) – „*hlavní oltář zdobí malba od Brandla, znázorňující Zavraždění sv. Václava*“. Hejnic již jen připomíná, že je „*obraz již velmi sešlý a zčernalý*“ (1911). Tuto atribuci převzala veškerá další dobová literatura odborná i encyklopedická (včetně *Ottova slovníku naučného*), nejinak učinil i Gnirs ve své topografii Loketska (1927). Pouze pro úplnost dodejme, že ve čtyřicátých letech 18. století získal kostel sv. Václava antependia Eliáše Dollhopfa a že v padesátých letech tentýž regionální barokní malíř provedl na základě smlouvy

V současné době (2011–2012) je obraz restaurován Václavem Potůčkem – byly potvrzeny rozsáhlé přemalby v několika vrstvách a probíhá jejich snímání na původní malbu (sondy odhalily její existenci pravděpodobně v celé ploše). Aniž bychom předjímalí výsledky restaurování, přikláníme se z několika důvodů k názoru profesora Neumanna, že autorem obrazu není Petr Brandl, ale barokní umělec, který byl s Brandlovou tvorbou velice dobře obeznámen. V úvahu je třeba brát skutečnost, že roku 1725 bylo město spolu s kostelem zachváčeno velkým požárem, ale na obraze nebyly nalezeny žádné stopy po ohni nebo kouři. I kdyby býval obraz v té době již existoval a jako zázrakem tragédie přečkal, je zvláštní, že když dne 22. června 1736 vysvětil kostel světicí biskup Rudolf hrabě Špork, není ve farní kronice žádná zmínka o výzdobě oltářů. Navíc, biografická bádání mezitím zásluhou Jaroslava Prokopa výrazně postoupila a Brandlův život, který je kolem roku 1725 a výše detailně zmapován, práci pro loketský kostel v tomto období až do umělcovy smrti v podstatě vylučuje.

Kromě těchto historických údajů je možné uvést i další argumentaci. Brandl ztvárnil námět *Zavraždění sv. Václava* několikrát – poprvé roku 1699 pro kostel sv. Barbory v Manětíně (tento lunetový obraz dnes v expozici v Mariánské Týnici), kolem roku 1709 pro kostel sv. Jakuba v Praze a konečně roku 1723 pro kostel sv. Markéty v Břevnově. Komparace všech těchto kompozic (rukopisné podání, zpracování barevné hmoty, světelný účinek, typika figur, dramatickost výjevu atd.) posouvá „*náš*“ obraz mimo tuto sérii a vede k závěru, že loketské *Zavraždění sv. Václava* je dílo prozatím neznámého barokního malíře, avšak obeznámeného s Brandlovou tvorbou (jako například J. A. Pink, zmiňovaný v předchozím čísle). Dodejme ještě, že nejnovější přehledy Jaromíra Neumanna a Jaroslava Prokopa považují přisouzení oltářního plátna Petru Brandlovi za nepodložené a mylné.

Petr Brandl, Zavraždění sv. Václava z expozice v Mariánské Týnici (foto L. Smola).

Petr Brandl, Zavraždění sv. Václava z Břevnova (foto L. Smola).

ŠTĚDRÁ

O Brandlových obrazech na zámku ve Štědré na Žluticku se jen všeobecně zmiňuje ve své topografii Schaller a uvádí, že zámek je vyzdoben mimo jiné „*mnoha různými rodinnými portréty uměleckým štětcem našeho výtečného Brandla a jiných dovedných malířů*“, obdobně hovoří také Hejnic (1911). Vzhledem ke skutečnosti, že dnes zchátralý barokní zámek patřil rodu Kokořovců z Kokořova (ti sem přenesli své panské sídlo po požáru zámku ve Žluticích), lze

se celkem oprávněně domnívat, že se jednalo o obrazy ze Žlutice (viz Žlutice). Další informace o Brandlových obrazech v této lokalitě nejsou známy a ani jedna z výše uvedených monografií se o konkrétním Brandlově obraze ze Štědré nezmiňuje.

TEPLÁ

O údajných Brandlových obrazech v klášteře Teplá se objevuje první zpráva v Sommerově topografii (1838), dle níž jsou v kostele Zvěstování Panně Marii na bočních stěnách hlavního oltáře vyobrazení **Ukřižování Krista** od Petra Brandla. Tuto fresku připisují Brandlovi také například F. B. Mikovec (1860) nebo F. Beneš (1867), ale již v minulosti se objevily o atribuci pochyby a v současné době jsou tato určení považována za chybná. Další obrazy připsal Brandlovi ve své publikaci o klášteře Heřman Tyl (1947), který v seznamu uměleckých děl zmiňuje obraz **Mojžíš a měděný had**, dále obraz **Kristus na kříži** a další nejmenovaná „Brandlova“ díla, která měla být údajně v malé klášterní galerii. Rovněž tyto atribuce (a to i při vědomí, že některé obrazy jsou dnes nedostupné) nemají oporu v žádných pramenech, dokonce už i Gnirs v rejstříku své topografie Tepelska a Mariánskolázeňska (1932) zřetelně rozlišuje Petra Brandla a další malíře podobného jména, kteří by v minulosti mohli být s „naším“ Brandlem zaměňováni.

Až do roku 1950 byly v Teplé dva oleje na plátně – **Archanděl Gabriel** a **Panna Maria**. Za autora obou děl byl obecně považován Karel Škréta, takto jsou uváděna i u Gnirse (1937). Po zevrubném prozkoumání došel profesor Neumann k závěru, že lze oba oleje oprávněně přisoudit Petru Brandlovi a že byly nejspíše namalovány po roce 1715. V současnosti jsou plátna vrácena z Národní galerie v Praze opět do majetku kláštera v Teplé.

Petr Brandl, Archanděl Gabriel (klášter Teplá).

ŽLUTICE

Pobyt v Chyži se několikrát časově prolínal s pracovním působením v Manětíně na Plzeňsku (pro rod Lažanských) a ve Žluticích, kde byl Brandl na pozvání hraběte z Kokořova. Zde je malířův pobyt doložen, kromě jiného, zásluhou zachované korespondence. Víme tedy, že ve Žluticích pobýval v srpnu 1699 a opět v letních měsících roku 1700. J. Hille ve svém článku (1908) uvádí, že zde Brandl maloval **obraz rodiny hraběte Ferdinanda Hrozny z Kokořova**. Toto dílo ale není do dnešní doby zdokumentováno a v soupisech Brandlova díla (Neumann, Prokop) se explicitně neuvádí. Zajímavé ale je, že pro 13. díl *Allgemeines Künstlerlexikon* (1996) zpracovával heslo o Brandlovi profesor Jaromír Neumann a v textu je existence obrazu zmíněna s dovětkem, že se skupinový portrét nachází v soukromé sbírce.

Pro dokreslení Brandlova pobytu na zámcích Karlovarska a Plzeňska lze uvést, že malíř byl náruživým hráčem v malostranské míčovně a v letech 1697–1698 se zde zadlužil částkou přesahující 132 zlatých. Kromě toho dlužil o něco menší částku také malostranskému obchodníkovi Jakobovi Cermi-

nattimu. A do třetice, ve stejné době byl Brandl neustále upomínán o oltářní obraz **Svaté Rodiny** pro malostranský kostel sv. Josefa, na nějž obdržel zálohu ve výši 100 zlatých. Jako by se Brandl na šlechtických sídlech regionu tak trochu skrýval, a když se o něho začali kvůli nedodržení termínu zajímat i krajští hejtmani, musel se za něho přimlouvat i hrabě Lažanský.

ZÁVĚR

V současné době dosáhlo naše povědomí o skutečných Brandlových obrazech celkem jasných kontur. Byly spolehlivě vyvráceny desítky mylných atribucí, ale také některá díla byla Brandlovi nově připsána – například za posledních padesát let se definitivní soupis rozšířil o 6 nových atribucí. Proto i v budoucnu lze očekávat překvapivé objevy a mnohá doplnění a upřesnění.

Lukáš Smola, Vladimír Prokop

Historie kinematografie v Sokolově (Falknově) v kontextu jejího vzniku a vývoje v Čechách a ve světě do roku 1945 - 1. část

Dne 28. 12. 1895 synové lyonského výrobce fotografického materiálu, bratři Louis a Auguste Lumiérové, předvedli jako první na světě ve svém kinematografu v Indickém salónku suterénu kavárny Grand Café na pařížském bulváru Kapucínů „oživlé fotografie“. Šlo o první komerční představení pro veřejnost, při kterém diváci za 1 frank zhlédli deset krátkých filmů. Celé představení trvalo dvacet minut. O tři měsíce později, 20. března 1896, se kinematograf poprvé představil na území rakousko-uherské monarchie. Zástupce francouzské společnosti bratrů Lumiérových E. J. Dupot přijel do Vídně a v sále C. k. naučného a výzkumného ústavu představil vynález novinářům, odborníkům a různým celebritám. O den později, 21. března 1896, mu bylo uděleno povolení k pořádání veřejných produkcí a 26. března 1896 zahájil pravidelná představení. 17. dubna 1896 zhlédl produkci i císař František Josef I. S malým zpožděním tři měsíců se první filmové projekce objevují v Čechách. Nejdříve 15. července 1896 v kasinu blízkých Karlových Varů a krátce poté i v Mariánských Lázních. Od 9. srpna 1896 po dobu 14 dnů předváděl kinematograf Rakušan Albert Schiller v Brně v hotelu Grand. Zájemci o půlhodinovou produkci museli sáhnout do kapsy pro 50 krejcarů a pro mimořádný úspěch se hrálo několikrát denně. Do konce roku se v Brně představily další tři kinematografy. Po Brně vidí diváci kinematograf v Ústí nad Labem, Moravské Ostravě a v dalších městech. Teprve 18. října 1896 se „Edisonova společnost živých portrétů“ představila v Praze v hotelu U Černého koně Na Příkopech. Téměř současně 22. října 1896 v hotelu U Saského dvora v Hybernské ulici začali tuto produkci předvádět i samotní emisaři sourozenců Lumiérových. A v krátkých pauzách následují další putovní kinematografické společnosti. Jedna společnost odjížděla za diváky do jiných měst, další naopak přijížděla. Poměrně úzká nabídka filmových snímků

Poštovní známka k 100. výročí první produkce Viktora Ponrepa.

Bratři Lumièreové.

a vysoké náklady na pořízení promítacího zařízení, dovoz a nákupy filmů nutily kočovné společnosti k co největšímu množství představení a stálému měnění míst. Vždyť ještě neexistovaly půjčovny filmů a filmy se kupovaly. I tak do konce roku 1897 přý nebylo v Čechách obce do 1000 obyvatel, která by nepoznala kočovný kinematograf. Ale zdá se mi to nadsazené. Při procházení historickými materiály jsem u řady měst nacházel až pozdější zmínky o prvních filmových projekcích v daném městě, což však může být způsobeno nedostatkem zachovaných informací. O tom, zda byl či nebyl Falknov výjimkou a kdy se to stalo poprvé, historické záznamy mlčí. Vždyť doklady o těchto projekcích vzhledem k povaze představení i kočovných společností a nahlížení společnosti na ně jsou velmi skromné. A pokud nějaké doklady existovaly, jsou ztraceny, zničeny nebo zapomenuty. A v pohyblivém se a vysídlovacím pohraničí to platí dvojnásob. A vzpomínky už tak daleko nesahají.

V roce 1896 začaly rakouské úřady vydávat první licenční (živnostenské listy) ke kinematografickým produkcím. Vydávání licencí se provádělo na základě dekretu z roku 1836, kdy kinematografie ještě nebyla známa. Účelem dekretu bylo především dostat pod policejní dohled různé

jednotlivce a skupiny provádějící za úplatu zábavné produkce, např. provazozleze, komedianty a atrakce předvádějící různé produkce lidí, zvířat, či předmětů. „Až na nejvyšších místech vešlo ve známost, že počtu potulných tlup, provazochodců, gymnastických umělců, potulných muzikantských skupin či majitelů ostatních zábavních akcí všeho druhu, kteří se potulují rakouskými provinciemi, už delší dobu přibývá. Od nynějška smějí být udělena povolení ku produkcím kočujících tlup hereckých, provazozlezců, gymnastických artistů, potulných šumařských skupin jen od zemských presidií, ježto jen tato jsou s to, aby měla potřebnou evidenci o počtu těchto lidí, zemí se potulujících, a s ohledem na poměry místa i kraje, dále na blahobyt obyvatel usoudila, zda vůbec, kde, na jak dlouho jeví se přípustnými takovéto produkce bez škodlivých důsledků, zvláště když dnes vyžadují také vyšší politické ohledy, aby byly podrobeny vyššímu dozoru všechny potulné, s obyvateli země do tak blízkého styku přicházející takovéto společnosti a podniky, pod kteroužto záminkou mohou také nebezpeční lidé potulovati.“ Toliko citace z dvorního dekretu z roku 1836, dle kterého se povolovala kinematografická představení. Dekret, který platil do 18. září 1912, ponechával na vůli úředníků a bez odůvodnění, na jak dlouho povolení bylo vydáno či nebylo vůbec uděleno. Zcela běžná byla lhůta jednoho roku. Je jasné, že takto formulovaný dekret z roku 1836 měl bezprostřední vliv na kinematografii a stát tímto mohl regulovat, lépe řečeno omezovat rozvoj kinematografie a v duchu dekretu čelit nárůstu licencí, ale regulovat i pohyb lidí. V případě žádosti o kinematografickou licenci zažívalo však české místodržitelství „nával“. Je zřejmé, že se tu rodil nový fenomén, který nešlo jen tak odmítat. V roce 1896 – 1900 se na české místodržitelství obrátilo 51 žadatelů o licenci, někteří opakovaně. V období let 1901 – 1910 to bylo již 545 žadatelů. Samotné udělení licence však neznamenal, že majitel licence má vyhráno. O povolení k projekci musel požádat i příslušné okresní hejtmanství a obec, kde chtěl své projekce uspořádat. A pokud zamířil i do jiné korunní země rakouské monarchie, tak musel žádat o vydání licence v příslušné korunní zemi znova. V roce 1896 bylo uděleno 26 licencí, včetně licencí udělených žadatelům jiných korunních zemí, ale

i cizincům, především z německých zemí Saska a Bavorska, kde byly pro provozování kinematografie příznivější podmínky. Vzhledem k tomu, že zdejší kinematografická produkce nespádala pod licenční řízení, byla o krůček dál. V roce 1910 měl každý šestý žadatel o licenci u českého místodržitelství bydliště mimo českou zemi a každý jedenáctý žadatel byl cizincem.

První živnostenský list opravňující jeho majitele ke kinematografické produkci v Čechách získal 6. října 1896 fotograf Ignác Schächtl z Tábora. Ve vyznačení zaměstnání se uvádí: „pořádání představení s tzv. kinematografem v království Českém vyjímaje královské hlavní město Prahu a pražský policejní rajón“. Mohl tak být prvním, který kinematografická představení pořádal. Ale nebyl. Neměl projekční přístroj a ani filmy.

V letech 1896 – 1900 zamířilo z Vídně do Čech pět společností provozujících kinematograf. A další přicházeli ze zahraničí, především z již zmíněného Saska a Bavorska. V hotelu U Saského dvora v Praze spatřil v říjnu 1896 kinematografickou produkci revident stavebního úřadu města Prahy a vášnivý fotograf Jan Kříženecký (1868 – 1921). Nadchnul se pro nové umění a v roce 1898 získal z Francie Lumièreův kinematografický přístroj, který byl zároveň kamerou i projektorem, a k tomu šest kotoučů neexponovaných filmů. Při výstavě architektů a inženýrů v Praze si nechal postavit dřevěný pavilón nazvaný Český kinematograf a v něm s velkým úspěchem od 19. června 1898 promítá se svým společníkem, architektem J. F. Pokorným své tři první snímky, Dostaveníčko ve mlýnici, Pláč a smích a Výstavní párkař a lepič plakátů. Stal se tak prvním režisérem a kameramanem v Čechách. A Čechy se staly šestou zemí, kde vznikl film. Ale jen pokud jde o domácí tvorbu, protože již počátkem srpna 1897 natočili pro newyorskou divadelní agenturu Klaw & Erlanger dva bývalí emisáři bratrů Lumièreových v Hořicích na Šumavě zdejší proslavené pašijové hry hrané na přírodní scéně českými venkovany a ochotníky. Ale i tu je malý otazník. Někdy na podzim 1896 vystoupil v Brně putovní kinematograf bratrů Peterů, který zde později ještě několikrát svá představení zopakoval. A ti při svých představeních promítali své vlastní filmy natočené v Brně. Ale chybí přesná datace vzniků těchto filmů. Tak takhle začala éra němému filmu v Čechách, i když byl stále staven na roveň různým pouťovým a varietním vystoupením. A v nejednom případě se stal i součástí těchto vystoupení.

Dne 15. září 1907 salónní eskamotér a kočovník s putovním kinematografem Viktor Ponrepo (vlastním jménem Dismas Šlambor) otevřel v Praze na Starém Městě v Karlově ulici v domě U Modré štiky první stálé české kino v Čechách. Zde si v mezipatře pronajal sál pro 227 diváků k sedění, děti polovic. Promítal čtyřikrát denně, vyjma pátků. Vždy v sobotu měnil program. Ale v zemích koruny České jej o pár „pátků“ předstihlo brněnské kino The Empire Bio Co. (pozdější kino Centrál) pro 320 diváků, které bylo otevřeno 8. června 1907 Markusem Dominikem Morgenster-

Dobový plakát z roku 1896 zvoucí na představení bratrů Lumièreů.

Kinematograf.

nem, německožidovským občanem Brna a bývalým majitelem kočovného kinematografu, který později ukončil svoji životní pouť v koncentračním táboře Sobibor.

Poté rychle následovala další stálá kina, čímž pozvolna začal konec kočovných biografů s promítáním po různých stanech, sálech hostinců a tělocvičnách. Do sporu o první české kino však nedávno zasáhl poněkud nezdravý nacionalismus a patriotismus. V roce 2007 je vydána česká poštovní známka k 100. výročí prvního kina v Čechách, která se týká kina Ponrepo, neboť kino bylo české a majitelem byl Čech. Netýká se tedy brněnského kina The Empire Bio Co., kde byl majitelem německý žid Dominik Morgenster. I když rozdíl v počátcích promítání je pouhých tři měsíce, historická pravda je neúprosná. A to při tom jde o oficiální poštovní ceninu. Vždyť i Ponrepo si zřejmě byl vědom toho, že není v zemích koruny české první, protože propagoval svůj podnik jako „první pražský ryze český podnik živých fotografií“. V roce 1907, kdy Ponrepo v Praze otvíral stálé kino, bylo ve Vídni již 10 stálých kin. K 1. dubnu 1909 je to 74 stálých kin a v roce 1913 již 126 stálých kin. Ale třeba Berlín měl v tom samém roce neuvěřitelných 277 kin, tedy tolik, co v českých zemích dohromady – 280 kin. Právě v tomto období

vznikla u nás většina stálých biografů. Je ovšem nutno přiznat, že dvě třetiny kin patřily majitelům hlásících se k německé národnosti. V Praze je v roce 1909 39 biografů, v Brně 11, v Ostravě 5 a v Liberci 4 biografy. Dva biografy v okolí Falknova měly už Karlovy Vary a Aš.

První zmínka o kinematografii ve Falknově se vyskytuje v internetovém Kinowiki. Zde je u kina s názvem „Städtische Lichtbildbühne, Bahnhofstrasse“ (dnes Nádražní ulice) uveden rok 1905. Není však uvedeno, odkud údaj o roce pochází, nelze tedy ověřit jeho relevantnost. Zápis dále uvádí, že majitelem kina je město a provozovatelem městský radní Hans Richter. Název kina svádí k tomu, že by již mohlo jít o stálé kino, ale to by časově předběhlo v literatuře uváděné první kino v českých zemích o dva roky. Ale i to by neznamenal prvenství, protože ve stejném prameni je u kina v Liberci – Rochlicích (kino Orion) uveden rok 1902 a u Šumperku na Moravě dokonce u jednoho kina 1901. A to je nemožné. Kinowiki pracuje s údaji k roku 1924, a tak je třeba tyto údaje co se týče názvu kina a provozovatele oddělit od letopočtu. Uvedený název i provozovatel pochází až z roku 1923. Zajímavý je však rok 1905, hlavně odkud pochází a co znamená. V našem falknovském případě, ale i v ostatních případech uvedených dat, půjde zřejmě jen o povolení k filmové produkci ve městě pro nějakou kočující společnost, která provozovala kinematografické produkce. Tedy uskutečněnou kinematografickou produkci. Falknovští občané ji jistě v této době znali. A nebo mohlo jít i o vydání kinolicece pro nějakého místního občana, bez ohledu na to, zda ji využil či ne. Jsou známy případy, kdy majitel licence nezačal s projekcí a licenci nechal propadnout či ji prodal jinému. Jedinou známou zprávou o filmové kočující projekci ve Falknově je zpráva z 31. května 1910, kdy dobové noviny uvádějí datum 28. května 1910 jako zahajující představení cestovní společnosti Grand Bioskop představené v novinové zprávě jako Cirkus-Kino. Tato společnost přijela z Plzně a její další štací byly Karlovy Vary. Název společnosti Grand Bioskop se shoduje s jednou pražskou cestovní kinematografickou společností The Grand Bioskop D'Egona Hájka. Ta byla známá promítáním i pod „hvězdnou oblohou“ různých zahradních restaurací. Někdy v roce 1909 zmizel z Prahy - Žižkova a rozjel se do světa. A tak je dost možné, že to byla jeho společnost, která na jaře 1910 bavila falknovské občany.

Rukopisná kronika města Falknova, vedená od roku 1927, se zmiňuje o prvním stálém kině, které mělo být umístěno kdesi v zadním traktu hotelu Christl v Bahnhofstrasse, dnes známý jako dům Hvězda. Dále kronika zmiňuje i majitele kinolicece fotografa J. Čecha, kterou získal v roce 1911. To jsou jistě zajímavé údaje. Z dal-

ších zápisů vyplývá, že tyto údaje byly do kroniky vepsány až po roce 1933, tedy o více jak 20 let později. To zřejmě zapříčinilo některé nepřesnosti. Především došlo ke zkomolení jména, nejedná se o fotografa J. Čecha, ale o fotografa Wilhelma Czecha. Tento fotograf měl svůj fotoateliér nejdříve v hotelu Götzl (dnes známém jako Český dům), později v Nádražní ulici 18. Šlo o známého falknovského fotografa, který fotografoval i členy hraběcí rodiny Nostitzů a vydával i pohlednice Falknova. Zachovala se i řada fotografií s označením ateliéru Wilhelm Czech. Taktéž umístění kina je nepřesné. Nešlo o nějaký zadní trakt hotelu Christl, ale o budovu po bývalé tiskárně Müller & Weiser, později tiskárně G. Schwaab. Tato tiskárna sousedila s hotelem Christl, který byl postavem zřejmě později než adaptované kino. Jde o budovu v ulici U Divadla 144, která stojí naproti nově zřízenému parkovišti před nádražím a kde je dnes provozována herna. Pamětníci ji jistě pamatují jako tiskárnu Stráž. Zde tak tehdy vzniklo první stabilní kino ve městě.

Dalším časovým údajem v městské kronice je rok 1911 – získání kinolicece Wilhelmem Czechem (J. Čechem). Z předchozích řádků víme, že na přesnost zápisu v kronice se až tak spoléhat nemůžeme. I pokud je údaj přesný, tak nám moc v určení vzniku stabilního kina ve městě nepomáhá. Získání licence znamená pouze povolení k provozování činnosti, není však závislé na objektu kina. Také zmínka v dobovém tisku (noviny Egerer Zeitung ze 7. července 1912) o doporučení k udělení kinolicece městskou radou pro W. Czecha přináší více otázek než objasnění. Jak víme, tak udělení licence neznamena, že je to na věčné časy, ale pouze na nějaký časový úsek, nejčastěji na jeden rok. A tak nevíme, zda se tato zpráva týká prvního udělení kinolicece, či jde již o opakované udělení. Tuto skutečnost podporuje zpráva z tisku ze dne 7. května 1912, kdy městská rada odmítla udělit kinoliceci Gustavu Theilemu z obce Rybáře (dnes součást Karlových Varů) a Anně Feiglové z Kraslic s odůvodněním, že je již v městě udělena licence pro stabilní kino. Bohužel není uveden majitel této licence. Další zmínka o stabilním kině se objevila ve stejných novinách 15. září 1912. Z ní vyplývá, že fotograf W. Czech získal stabilní a elektrifikované kino. Jiná zpráva ze stejných novin z 13. listopadu 1912 již oznamuje, že příští týden bude otevřeno nově přestavěné kino, které převzal W. Czech v budově dřívější tiskárny G. Schwaab. Z těchto zpráv vyplývá, že W. Czech převzal v září 1912 budovu s již dříve provozujícím kinem, provedl zde úpravy a někdy v druhé polovině listopadu kino znovu zprovoznil.

K roku 1915 je tento biograf znám pod názvem Elite – Apollo. Ve městě byl pouze tento biograf, a proto myšlenka zřízení druhého kina byla stále živá. Po skončení 1. světové války vznikají v řadě českých měst kina pod jednotnými názvy „Bio Invalidů“ či „Invalidenkino“. Tato kina měla svým provozem získávat finanční prostředky pro válečné invalidy a pozadu nezůstal ani Falknov. V roce 1920 zamýšlela tehdejší falknovská organizace válečných invalidů vybudovat kino, jež mělo vzniknout v domě tehdejšího hostince Hufeisen na dnešním Starém náměstí č.p. 247, kde byl v poschodí příhodný sál. Hostinec stál zhruba v místech, kde se dnes nachází restaurace U Kláštera a penzion pro seniory. Po roce 1945 byl v domě hostinec U Podkovy a později tzv. Armádní dům. Objekt byl bohužel v 80. letech zbourán.

Organizace válečných invalidů měla k dispozici finanční prostředky, které nashromáždila pro svoji činnost, a jejím záměrem bylo tyto prostředky investovat do přestavby kina a z výnosu pak podporovat válečné invalidy. Ale jak to už chodí, rozhodl názor, že invalidé potřebují finanční prostředky bezprostředně a nelze čekat na zhodnocení vložených peněz, a tak kino nevzniklo. Myšlenka zřízení dalšího kina však stá-

Hotel Christl v Sokolově.

le existovala. Tiskem proběhl názor, že by se mělo v otázce zřízení kina angažovat i město a mít své vlastní kino. Pro promítání se měl upravit sál tělocvičny tehdejší Turnhalle v Schillerstrasse (dnes ulice Maxima Gorkého). Ale ani tato myšlenka nebyla realizovaná. Těsně před koncem roku 1922, 29. prosince, městská rada Falknova na svém zasedání rozhodla o odkoupení kina Wilhelma Czecha v ceně 800 000 korun a o obnovení promítání v hotelu Christl za roční pronájem 12 000 korun. Na dalším zasedání městské rady 13. dubna 1923 však tato městská rada konstatuje, že kino bylo zakoupeno za cenu 300 000 korun. Jestli šlo jen o první splátku z celkové ceny 800 000 korun či došlo ke změně ceny kina, nelze ze zprávy dovodit. Ale vyplývá z ní, že bylo městem pronajato za roční částku nižší - 8 000 korun. Město tak poprvé mělo své vlastní kino. Provoz byl obnoven 1. května 1923 pod novým názvem „Städtische Lichtbildbühne“. Je tedy možné, že nějaký čas před tím nepromítalo. Nájemcem kina se stal městský radní Hans Richter, účetním byl z 18 zájemců vybrán Franz Raucher z Jáchymova. O tomto časové úseku z dob němého filmu není z hlediska programového ve Falknově moc známo a dokumentační materiál se nezachoval skoro žádný. Ale dá se vyjít z programové nabídky kin v jiných městech. V nabídce filmů převažovaly vzhledem k městu s německy mluvícím obyvatelstvem většinou filmy německé, poté filmy americké, francouzské a české. Pokud byl uveden český němý film, tak s německým titulkem. V roce 1924 je uváděno pět promítacích dnů v týdnu: pondělí středa, čtvrtek, sobota a neděle a jde tedy o pravidelný provoz kina.

Jiří Kubiček

Pocta Karlu Šrámkovi

Řada našich velkých umělců vyjádřila ve svém díle lásku k rodné zemi, např. básník domova Ladislav Stehlík (1908-1987) oslavil ve své Zemi zamyšlené krásy a bohatství jih české země. Lze k nim bezesporu přidat i malíře domova pana Karla Šrámka, od jehož skonu uplyne letos 55 let. Jeho rozsáhlé dílo není však dosud širší veřejnosti obecně známé.

Karel Šrámek se narodil dne 1. října 1900 v Plzni v rodině železničáře. Brzy však ztratil matku a pak i otce. Ve škole měl výborné výsledky, vyučil se strojním zámečnickem a nastoupil do zaměstnání u státních drah jako strojuvůdce. Zajímal se o památky, turistiku i staré mapy. Koncem 1. světové války vstoupil v Plzni do turistického spolku, kde poznal řadu významných osobností. V roce 1924 byl služebně přeložen do Chebu a oženil se s paní Františkou, rozenou Glasslovou, pocházející z houslařské rodiny v Lubech. V říjnu 1938 musel však po záboru našeho pohraničí nacistickým Německem uprchnout s rodinou do Plzně. Při své náročné práci onemocněl v roce 1942 zánětem ledvin, jeho zdravotní stav se pak stále zhoršoval, až musel být brzy penzionován. V roce 1946 se

Chlum Svaté Maří - rozhledna.

s rodinou přestěhoval do rodiště své manželky, do Lubů, kde poté v důsledku vleklého onemocnění dne 18. června 1957 zemřel ve věku nedožitých 57 let.

Byl v kontaktu např. s výtečným znalcem problematiky smírčích křížů profesorem Franzem Wilhelmem (1856-1940), zakladatelem a ředitelem plzeňského Národopisného muzea Ladislavem Lábkem (1882-1970), pak jeho nástupkyní etnografkou PhDr. Marií Ulčovou i železničním úředníkem a známým plzeňským sběratelem starožitností a archiválií Václavem Mentbergerem (1886-1969). Karel Šrámek si jako těmito osobnostmi poučený badatel vedl o svých cestách záznamy, pečlivě si zapsal lokalizaci spatřených památek, na místě si pořídil skicu a v klidu domova maloval akvarely. Nadaný umělec maloval hrady, zámky, kaple a kostely, boží muka, smírčí kříže, lidovou architekturu i kamenické detaily v Čechách, ale během své vojenské služby i na Slovensku a v přílehlých oblastech Rakouska a Bavorska. Zajímavé je, že jeho akvarely zachytily památky vesměs v létě. Rané práce z let 1917-1920 jsou ještě poněkud těžkopádné a školácké, ale jeho rukopis nabyl postupně lehkosti a živosti. Ještě během svého života daroval plzeňskému Národopisnému muzeu celkem 235 svých prací s tematikou smírčích křížů a v jeho pozůstalosti, bedlivě opatrované jeho dcerou paní Květou Halákovou, zůstalo přes 1237 akvarelů a kreseb. Jejich originály se dnes nacházejí v ašském muzeu. Pan Šrámek jako výtvarník pracoval do roku 1952, pak jej vážná nemoc v jeho cestách a výtvarné činnosti omezila. S jeho pracemi se mohla veřejnost regionu seznámit na několika výstavách, kupříkladu v ašském muzeu, která byla zahájena dne 11. října 2002.

Pan Karel Šrámek jako všestranně nadaný člověk pěstoval další koníčky, hlavně sběratelství. Sbíral minerály, zejména polodrahokamy, které si sám brousil, dále vytvořil sbírku oblázků z českých řek, sbíral knihy i poštovní známky. Nicméně podle svědectví jeho dcery musel v době nuceného odchodu z Chebu na podzim 1938 mnohé kameny zakopat blízko svého bydliště. V době záměrného ničení a neúcty k minulosti po roce 1945 zachránil řadu cenných archiválií z okolí Lubů a daroval je do péče archivů, zpracovával v Lubech městský archiv a do plzeňského Národopisného muzea daroval řadu předmětů hmotné lidové kultury, které nacházel na skládkách. Svou pozornost zaměřil i na historii papíren na Chebsku a pro váženého badatele Františka Zumana shromáždil řadu filigránů.

Karel Šrámek zachytil i mnohé památky Sokolovska, v 22 lokalitách celkem v 54 akvarelech. Jeho pozornost upoutal samozřejmě majestátný loketský hrad, zámky v Sokolově i Hřebenech, zachytil řadu božích muk a lidové architektury (zvoničky, kaple) i kamenické práce (náhrobek v Krajkové, křtitelnice v Horním Slavkově, Kostelní Bříže, Lobzech i Lomnici, románské reliéfy v Kostelní a Letopočty v Horním Slavkově a Chlumu Svaté Maří). Akvarely jsou o to cenné, že zachytily přesnou podobu památek, z nichž mnohé již dnes neexistují nebo z nich zůstala jen torza. Pro dnešního člověka jsou proto jeho akvarely zajímavé nejen z uměleckého, ale i dokumentárního hlediska.

Pan Karel Šrámek patřil svou profesí jako strojuvůdce k železničářské aristokracii, svým rozsáhlým a dosud plně nedoceneným dílem se právem zařadil k aristokracii ducha.

Petr Beran

Mezník na hoře Krudum.

Kraslice v prvních měsících existence Československé republiky

Už od konce října 1918 se domů vraceli vojáci z front první světové války, která se po čtyřech letech zmaru a utrpení, zoufalství a beznaděje konečně chýlila ke svému konci. Návrat to byl ale zoufalý – všude okolo jen hlad a bída. A nedostatek práce ani nedával naději na rychlou změnu k lepšímu. Lidé byli zcela vyčerpaní válečnými útrapami. Tou dobou již značně silná protiválečná nálada byla doprovázena také rostoucí náladou protihabsburskou. Nacionalisté obviňovali z tíživé situace Čechy, kteří „ovládli monarchii a snaží se nyní Němce vyhladovět“.

Proto, když byla 28. října 1918 proklamována samostatná Československá republika, cítili se Němci, kteří dosud byli pány české kotliny, životně ohroženi a nechtěli se smířit se skutečností, že již nebudou mít své výsadní postavení. Vznik státu Čechů a Slováků proto jednoznačně odmítli. Už následujícího dne, 29. října, vyhlásili němečtí poslanci z Čech v sídle zemského sněmu ve Vídni a se souhlasem vídeňské vlády vytvoření samostatné provincie Deutschböhmen, jenž měla být součástí plánovaného nového německo-rakouského státu Německého Rakouska - Deutsch Österreich. 30. října bylo usnesení sudetoněmeckých poslanců schváleno německo-rakouským Národním shromážděním. Hlavním městem a sídlem vlastní vlády a sněmu se měl stát Liberec (tehdy Reichenberg). Předsedou, tedy hejtmánem Zemské vlády byl zvolen poslanec Rafael Pacher. Ten ale vzápětí, 5. listopadu, odstoupil, neboť se stal státním sekretářem pro vyučování v nově ustavené německo-rakouské vládě. Novým zemským hejtmánem provincie Deutschböhmen byl zvolen dr. Rudolf Lodgmann von Auen, dosavadní předseda německé nacionální strany. Jeho prvním náměstkem se stal sociální demokrat Josef Seliger a druhým agrárník Wilhelm Maixner. Němečtí poslanci počítali s tím, že se území provincie stane spolu s Rakouskem součástí Německa. Bez ohledu na výsledek války tak měl ve střední Evropě vzniknout velký německý stát. Tento záměr završilo jednání německo-rakouského Národního shromáždění, které na svém jednání 22. listopadu 1918 schválilo zákon, podle kterého se měly vedle provincie Deutschböhmen stát součástí Německého Rakouska také provincie Sudetenland, Böhmerwaldgau a Deutschsüdmähren, a dokonce i území německy mluvících oblastí kolem Brna, Jihlavy a Olomouce. Čeští Němci se nyní dovolávali práva na sebeurčení, které Čechům sami do posledních dnů existence rakousko-uherské monarchie odpírali. V Němci silně osídlených pohraničních krajích se rozpoutala nacionalistická kampaň, do níž se zapojila dokonce i německá sociální demokracie a svůj třídní boj změnila v boj vlastenecký. Svým vystupováním se čeští Němci snažili ovlivnit také amerického prezidenta Woodrowa Wilsona a později i jednání mírové konference v Paříži.

Separatistické tendence německých politiků představitelů právě rodícího se Československa rozhodně odmítli a trvali na zachování územní integrity nově vznikajícího státu. Při jednání se zástupcem sudetských Němců dr. Lodgmannem von Auen počátkem listopadu 1918 vyzýval

Jedna kraslická koruna z roku 1918.

Národní výbor k vzájemné spolupráci. Žádal o vyslání německých zástupců do Národního výboru. Svého zástupce měli sudetští Němci mít rovněž v československé vládě jako „krajanského ministra“. Avšak i tato nabídka byla odmítnuta.

Současně s tím, jak se šířila zpráva o ustavení Zemské vlády provincie Deutschböhmen, začaly vznikat v okresních městech souběžně s rakouským orgánům tzv. Národní rady nebo Národní výbory, které v naprosté většině přijímaly podřízenost Zemské vládě. Úkolem těchto nově vznikajících orgánů bylo převzetí kontroly nad veškerými dosavadními správami a vojenskými úřady a institucemi.

V Kraslicích vznikl německý národní výbor hned 28. října 1918. Jeho předsedou byl zvolen továrník Anton R. Breinl. Do 4. listopadu poté byla – po vzoru ostatních pohraničních měst – zorganizována německá správa. O další tři dny později, 7. listopadu, vznikla také dělnická a rovněž i vojenská rada. Všechny tyto instituce měly vzájemně spolupracovat na připojení odtrženého českého pohraničí k plánovanému Německému Rakousku. V těchto dnech byla zřízena také Volkswehr – lidová obrana, jejímž úkolem bylo udržení veřejného klidu a pořádku. Lidová obrana byla utvořena ze dvou setnin bývalých frontových vojáků a jejich výzbroj a výstroj pocházela ze skladů zajateckého tábora v Jindřichovicích. Mimo ustavení správních a pořádkových orgánů byla provedena rovněž i „měnová odluka“. Vyhlášením československého státu totiž pozbyla platnosti rakouská platidla. Místní německé orgány daly proto 20. listopadu 1918 natisnout vlastní „kraslické peníze“. Jednalo se o jakési dobropisy, které měly mít platnost jen do 20. února následujícího roku a po tomto datu měly být vyměněny za regulérní platidlo. Důvodem takovéto krátkodobé platnosti byla víra předáků provincie Deutschböhmen v to, že po volbách v Rakousku bude oblast připojena k rakouskému území, a tedy se zapojí i do rakouské měnového systému.

Československá vláda nemohla se ztrátou pohraničních oblastí souhlasit, a snažila se proto na celém území co nejrychleji upevnit svou moc. Aby zabránila rozbití státu hned v jeho počátku, ale také zamezila stále se množícím násilným incidentům a sílení otevřeného odporu německého obyvatelstva, vyslala na základě 4. článku o příměří ze 3. listopadu 1918 do pohraničí vojsko. Obsazování oblastí západních Čech od Horšovského Týna přes Cheb a Karlovy Vary až po Chomutov, které započalo 4. října, koordinoval nově zřízený vojenský inspektorát v Plzni. Jako hlavní sil k provedení akce bylo použito zdejšího náhradního praporu 35. pěšího pluku posíleného dalšími jednotkami z Berouna a Klatov. Při postupu se jednotky nestřetly s vážnějším odporem, a tak oddíl pětaticátníků o síle 320 až 350 mužů dorazil 12. prosince okolo půl sedmé večer do Karlových Varů a město obsadil. Z Karlových Varů poté jednotky podplukovníka Viléma Slezáčka postupovaly přes Falknov (Sokolov), který byl obsazen 15. prosince, do Chebu, jenž byl obsazen o den později. Ve dnech 22. až 23. prosince bylo dokončeno obsazení železniční tratě Cheb-Karlovy Vary a zbývající úsek železničního spojení mezi Karlovými Vary a Chomutovem. V těchto dnech byl obsazen také Klášterec nad Ohří a rovněž Ašský výběžek. K obsazení Kraslic mělo dojít 22. prosince, avšak městská kronika jako den příchodu setniny 35. pěšího pluku

Lodgmann von Auen.

pod velením majora Müllera uvádí až 7. leden 1919. Po obsazení města byly německý Národní výbor, dělnická a vojenská rada a také Volkswehr rozpuštěny, výzbroj a výstroj bez odporu odevzdána českému vojenskému velitelství.

Tak byla v západních Čechách dopsána krátká historie provincie Deutschböhmen. Tou dobou ve Versailles již naplno probíhala nanejvýš složitá a choulostivá jednání mírové konference. Na její výsledky všichni čekali, protože také místní obyvatelstvo žádalo připojení Němců v Čechách k Německému Rakousku. Většina německých úředníků sice už složila slib věrnosti Československé republice, avšak vlastenecké tendence nadále přetrvávaly.

Na jaře roku 1919 došlo k revolučním událostem – v Bavorsku a Maďarsku byly pod vlivem bolševické revoluce v Rusku vyhlášeny tzv. republiky rad. V Německu pak propuklo ultralevicové povstání tzv. spartakovců. Pod dojmem těchto událostí došlo ke značné radikalizaci také obyvatelstva v českém pohraničí. Docházelo tu k velkým nepokojům a rovněž početným demonstracím, neboť zde dosud přetrvával značný nedostatek potravin. Inicativy se v této chvíli ujalo zemské vedení německé sociální demokracie, které využilo revolučních nálad obyvatel. Na svém rozšířeném zasedání v Děčíně 27. února 1919 se usneslo, aby byly „v celém zněmčeném území pořádány veliké projevy a popřípadě i prohlášen klid práce“ a na 4. března 1919 vyhlásilo generální stávkou. Den, kdy mělo ke stávce dojít, nebyl vybrán náhodně. Právě toho dne mělo totiž prvním dnem zasednout německo-rakouské Národní shromáždění. Generální stávka se tedy měla stát manifestací nespokojenosti s postavením německé menšiny v novém československém státě, cílem mělo být odtržení pohraničních oblastí od ČSR. Po celém národnostně smíšeném území byly šířeny letáky s protistátním obsahem, rostly počty národnostních incidentů. Jednotlivé okresní politické správy byly o těchto skutečnostech informovány Prezidiem zemské politické správy. Byly také instruovány, aby se ujistily, „je-li v ohrožených místech správního obvodu dostatečná moc četnictva a vojska, která by byla s to, aby eventuální demonstrace protistátního rázu a výtržnosti v zárodku potlačila“. Srážky s československým vojskem, jež 4. března propukly, si v pohraničí vyžádaly celkem 42 obětí na životech, z toho bylo 40 Němců.

Demonstrace za sebeurčení Němců v Čechách se nevyhnula ani Kraslicím. Nepokoje ve městě začaly už 3. března. Toho dne se tu místní obyvatelstvo za zpěvu vlasteneckých německých písní sešlo na náměstí, aby demonstrovalo na protest proti kolkování bankovek. Službu konající četnický strážmistr Franz Mörtl vyzýval rozvášněný dav ke klidu a nařídil přítomnému harmonikáři, aby přestal hrát. Dělník Anton Lehrer se proti zákazu ohradil a Mörtla, který nařídil jménem zákona klid, odbyl slovy: „Na to žádný zákon není!“ Nato chtěl strážmistr Lehrera zadržet, ale demonstrující se postavili na jeho obranu. Za volání „Nenecháme ho zavírat“ se obrátili proti Mörtlovi a donutili četnictvo k ústupu. Na druhý den se o druhé hodině odpolední shromáždilo na náměstí 12-14 tisíc obyvatel, aby se pokojně zúčastnilo generální stávky. K porušení klidu a pořádku nedošlo, ale oheň odporu stále doutnal. Uklidnění situace přineslo až podepsání mírové smlouvy mezi Dohodou a Rakouskem 10. září 1919 v Saint-Germain-en-Laye.

Modlitba německorakouské mírové delegace.

Ve dnech 15. a 16. června 1919 se v Čechách, na Moravě a ve Slezsku konaly první popřevratové volby do obecních zastupitelstev. A přinesly výrazné vítězství sociálně de-

Oblasti narokované tzv. Německým Rakouskem.

mokratické straně. Ne jinak tomu bylo i v Kraslicích. Tady svůj hlas platně odevzdalo celkem 6049 voličů. 4128 z nich se vyslovilo pro německou sociální demokracii. Ta tak prvně (a také naposledy) získala dvoutřetinovou většinu v městském zastupitelstvu a kraslickým starostou se mohl - jako první ze socialistů - stát cukrářský mistr Adolf Schimmer. Stejně tak, jako německá sociální demokracie, navazovaly i ostatní německé politické strany ve své činnosti na politické strany existující již v době před převratem. Vedle silných sociálních demokratů to byla především agrární a také

křesťansko-sociální strana. Významné místo ale získaly také politické strany opírající se programově o nacionalismus jako Německá nacionální strana a Německá nacionálně socialistická dělnická strana (DNSAP), která se hlásila k ideologii své vzorové strany v sousedním Německu, k NSDAP, založené Adolfem Hitlerem.

Zpočátku všechny německé strany odmítaly jakoukoliv spolupráci se státní mocí nové republiky. Teprve až po prvních parlamentních volbách 18. dubna 1920 vstoupí němečtí poslanci do parlamentu. Po polovině 20. let se už budou některé německé strany dokonce podílet i na vládě. Mezi německými voliči sice získají tyto tzv. aktivistické strany převahu, nicméně část obyvatelstva budou i nadále ovlivňovat nacionalisté.

V roce 1919 závěry versailleské mírové konference definitivně ztvdily hranice nového československého státu. Svě zástupce tu měli i sudetoněmečtí politici, ale mírová smlouva jejich požadavkům nevyhověla. Československá delegace a především ministr zahraničí dr. Edvard Beneš prosadil a obhájil většinu svých požadavků. ČSR působila ve srovnání se svými sousedy důvěryhodněji – její hospodářství, měna, politický systém ani správa se neocitly ve víru okolního poválečného chaosu. V souladu se závěry mírové konference byla 10. října k ČSR připojena Podkarpatská Rus. S novými hranicemi se ale objevil i nový a závažný problém, který se ani v příštích dvaceti letech nepodaří uspokojivě vyřešit a stane se československému státu osudným – problém národnostních menšin. Češi a Slováci tvořili jen 65% obyvatelstva nové republiky. Zbýlých 35% tvořili Němci, Maďaři, Rusíni a Poláci, kteří byli sevřeni novými hranicemi a oddělení od svých národů. Zvláště Němci snášeli tuto realitu těžce a nedokázali se s tímto stavem smířit. Jejich politické i v českém pohraničí i přes výsledky mírové konference nadále pokračovaly ve svém separatistickém úsilí a začali v novém státě prosazovat své vlastenecké požadavky, které o necelých dvacet později vyvrcholí tragickými zářijovými událostmi osmáctátého roku a následným rozbitím Československé republiky.

Ale to už je prolog k další kapitole...

Roman Kotlínek

Svatavská peripetie z dalešického mlýna

Z bývalého ženského koncentračního tábora Svatava zůstal jen památník. Toto kamenné torzo je současně i mementem těm, které tady za ostatným drátem strávily kus svého života. Proč a zač? To byl moment, na který jsem se pokusila po dlouhých letech začít hledat odpověď. Nejprve se mi zdálo, že to je bláhovost. Ale přece jenom jsem postupně nacházela drobné zmínky k řadě jmen. V Polsku, ve Francii, v Jugoslávii, ale samozřejmě i u nás. A tak jsem postupně zjistila, že třeba jedna z žen byla zapojena mezi partyzány ve Štamberku, další se stala aktivní spojkou odbojové skupiny Jermak. A nechybí mezi nimi ani ženy, které pomáhaly členům parašutistických výsadek z Anglie. Souhlasím s tvrzením historiků, že se nepodařilo dodnes nalézt všechny ty, kdož jim byli nápomocni. A že se na ně zapomnělo. Tak alespoň něco málo připomene dnešní vyprávění.

Začíná velmi vzdáleně. Klapotem mlýna až v Dalešicích na Třebíčsku, který byl doložen už v roce 1540. Říkalo se mu stále Stejskalův, podle jeho zakladatelů, i když posledními majiteli byl od konce dvacátého století rod Davidových. Přesněji to byl Bohumil David, který se tady 9. 1. 1906 narodil a ve svých devětatdvaceti letech sem přivedl manželku Anežku z nedalekých Zahradek. Mlýn měl tehdy popisné číslo 88. Žili tu několik šťastných let obyčejný život. První jejich dítě, kterým byla dceruška Bohumila, se narodila ještě před válkou. Ale malý Zdeněk přišel na svět už v době, kdy na pražském Hradě zavlála vlajka s hákovým křížem. Současně však byl zahájen i protinacistický odboj českých občanů. V mnoha podobách. Tak se také několik vrstevníků z nejbližšího okolí mlynáře Bohumila Davida ocitlo různými cestami v zahraničí. Byl mezi nimi i Adolf Opálka z nedalekých Řešic a jeho bratranec František Pospíšil rovněž z Řešic. A také Jan Kubiš z další blízké vsi Dolních Vilémovic. Ti všichni tři se znali z dětství. Ukázalo se, jak spletité byly důsledky jejich vlasteneckých projevů. Třeba tím, že se do protektorátu vraceli postupně z Anglie v řadě výsadek. A to včetně nejnámějšího výsadku Antropoid, vysazeného 29. prosince 1941 i s Janem Kubišem, který byl členem dvojice, jež provedla o sedm měsíců později atentát na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha. Adolf Opálka přilétá do protektorátu v noci 27. března 1942 s výsadkem Out Distanc. A zhruba o měsíc později, 28. dubna 1942, došlo u obce Požáry na Křivoklátsku k seskoku tříčlenné skupiny Bivouac, kterou tvořili rotmistr Jindřich Čoupek, desátník aspirant Libor Zapletal a velitelem výsadku byl právě řešický rodák rotmistr František Pospíšil. Každá skupina plnila předem stanovené úkoly a jejich členové se postupně ocitli v různých situacích. Nacházeli nejen pochopení a pomoc, ale prožili i odmítání a zbabělost. A bohužel i udavačství těch, kterým důvěřovali.

Zůstaňme však u skupiny Bivouac, která se ukázala být nejpevněji spjata s tímto příběhem. Rotmistr Jindřich Čoupek zůstal u své rodiny, kde všichni tři našli po seskoku dobré přijetí, a od skupiny se oddělil. Vývoj další situace poté způsobil, že 2. května 1942 byli Pospíšil se Zapletem zadrženi ve Zlíně na základě udání známého Jana Charváta, kterého důvěřivě žádali o spolupráci. Za dramatických okolností se nakonec podařilo uniknout jen veliteli Františku Pospíšilovi, i když byl zraněn. Poté byl již sám donucen hledat nové úkryty i kontakty. Tady se informace z dostupných pramenů rozcházejí. Některé uvádí, že odešel do Brna, což ale vyvrací pamětníci z Dalešic. Podle jejich svědectví se totiž tehdy obrátil Pospíšil na bývalé kamarády z okolí svého domova. A tady skutečně pomoc našel, konkrétně u rodiny rolníka Aloise Denemarka v Dolních Vilémovicích, kde však nemohl zůstat trvale. Nelze říci úplně přesně, kdy vstupuje do krátkého se Pospíšilova života nabídka pomoci od dalešického mlynáře Bohumila Davida a jeho manželky Anežky. V jejich mlýně se totiž František Pospíšil rovněž jistou dobu ukrýval. Davidovi mu poskytovali jídlo i nocleh a pomocí dalších spojek pomohli zprostředkovat další úkryty. Jistý občan z blízkých Dolních Vilémovicích uvedl, že po atentátu na Heydricha údajně 16. června jednal osobně s Janem Kubišem v Praze o Pospíšilově přemístění do úkrytu v kryptě cyrilometodějského pražského kostela

Mlýn v Dalešicích.

Proto 21. března 1943 došlo v oblasti Dalešic, Dolních Vilémovic a Řešic k velké razii gestapa a tehdy byl zatčen i dalešický mlynář Bohumil David. Jeho žena Anežka v archivním protokolu, sepsaném po válce, mimo jiné uvádí: „Na první jarní den byl zatčen můj manžel zároveň s Oldřichem Potůčkem a Rudolfem Padělkem z Dalešic, Karlem Denemarkem z Dolních Vilémovic a bratry Hejkalovými pro podporu parašutistovi Františku Pospíšilovi a schvalování atentátu na Heydricha. Zároveň byl tehdy dopaden také manželův bratr Stanislav, kterému se ale podařilo v Hrotovicích v řetízkách uprchnout, což mu zachránilo život. Parašutistu Pospíšila jsme jistý čas ve mlýně ukrývali, ale když si přijeli pro manžela, už u nás nebyl. Kdo prozradil, že se u nás před tím skrýval, to jsem tehdy netušila. Všechny, co tenkrát sebrali, převezli na gestapo do Jihlavy. Byli jsme však s manželem předem domluveni, že vezme všechno na sebe. Byl statečný a pořád tvrdil, že jsem o ničem nevěděla. Tak mě tehdy nechali doma. Snad v domněni, že se jim podaří přijít na stopu švagra, který jim v Hrotovicích unikl. Prožívala jsem pak dny, na které do smrti nezapomenu. Na každém kroku jsem byla střežena. Ve mlýně čas od času dělalo gestapo s četníky opakovaně kontroly. V náručí jsem měla malého synka, za ruku držela pětiletou dcerku a vždycky nás při těchto nečekaných prohlídkách hnali před sebou. Ve dne i v noci. Děti plakaly, já byla vyděšená. Byly to strašné okamžiky. Manžela pořád drželi ve vazbě, měl kruté výslechy. Nikdo z těch, po kterých gestapo slídilo, se však už u nás v neukázal. A tak si nakonec 15. července 1943 přijeli také pro mě.“

Obě malé děti byly předány ke známým do Brna a Anežka také procházela kalvárií tvrdých výslechů. Díky manželově statečnosti však byla v Jihlavě při soudu 11. listopadu 1943 pro nedostatek důkazů nakonec zproštěna obžaloby. Marně se ovšem těšila domů. Hned na chodbě budovy jihlavského soudu totiž byla zatčena gestapem, které ji odvezlo do Brna. Snad do věznice na Cejl, kde čekala na transport do koncentračního tábora. Ale bez jakéhokoli platného rozsudku. Tehdy stačila a rozhodla nacistická zvěle. Vybírám aspoň úryvek z jejich vzpomínek: „V březnu 1944 jsem z Brna byla s dalšími ženami deportována do Ravensbrücku. Od toho okamžiku už jsem nebyla člověk, ale jen číslo. Ale tady jsem nebyla dlouho. Asi jen měsíc. Pak nás nacpali do vagónů a dva dny vezli do neznáma. A tak jsem se 17. dubna ocitla ve Svatavě. I když tam nebyly podmínky o mnoho lepší, nestrašil nás aspoň kout z krematoria, jako tomu bylo v Ravensbrücku. Přijely jsme sem vyčerpané a vyděšené. Svatavský lágr tehdy nebyl ještě hotový. Tak jsme spaly na podlaze továrny. Dělal jsem všechno, co bylo třeba. Kopala kanalizaci, vozila hlínu, dělala terénní práce. Když se dostavěly dřevěné baráky, dali mně na druhý blok a cho-

Velitel výsadku Bivouac rotmistr František Pospíšil.

Anežka Davidová, poválečné foto.

ubývalo. Nakonec jsme skončili v Hamburgu, kde nás 5. května osvobodili Američané. Mě poslali s tou nešťastnou nohou do nemocnice ve Flobecku a teprve po pětítýdenním léčení jsem se mohla v lágrových satech 26. června 1945 vrátit domů, kde mě ale vůbec nikdo nečekal. Mlýn byl opuštěný, obě děti v Brně. A co bylo s manželem, jsem tehdy nevěděla.“

Mlýn se v den zatčení Anežčina manžela na jaře 1943 zastavil. A nikdy už se potom jeho klapot znovu neozval. Za pomoc parašutistům a nepřátelský postoj k Říši byl totiž Bohumil David 19. dubna 1944 v pražské pankrácké sekýrárně popraven. Dopis na rozloučenou se nezachoval. Obě jejich děti byly po zatčení rodičů vychovávány Julií Hyndrovou v Brně a malý Zdeněk si na maminku po jejím návratu skoro vůbec nepamatoval. Anežka sice v dalešickém mlýně zůstala, ale už to nebyl ten pravý domov. Začala pracovat v zemědělství a po založení místního JZD se stala jeho členkou. Tady pak pracovala až do svého odchodu do důchodu. Po válce pátrala po bližších informacích po manželovi. Ale co se dozvěděla, bylo tristní. Těla popravených totiž byla hromadně spalována v pražském krematoriu ve Strašnicích a jejich popel nebyl uchován. Tak se nikdy nezdozvěděla, kde popel skončil. A z těchto důvodů nemohl být Anežce vydán ani manželův řádný úmrtní list. Místo něj jí vystavilo ředitelství věznice krajského trestního soudu v Praze pouze náhradní potvrzení čj. 4123/45. To bylo jediné, co jí po něm zbylo. Stejně kruté bylo to, co se dozvěděla o Františku Pospíšilovi. V jeho osudu se sice některé informace liší, nicméně skončil v rukou gestapa. Po krutých výsleších na Pankráci a v Petschkově paláci byl odvezen do Terezína, kde skončil 28. 10. 1944 na popravišti Malé pevnosti. Podobně skončili oba jeho bojovní kamarádi z výsadku Bivouac, které popravili v Mauthausenu.

Nešťastná opuštěná vdova si novou rodinu už nezaložila. Udržovala nadále kontakt s bývalými spoluvězeňkyněmi, zejména s Fanynkou Gajduškovou, Maruškou Šulěřovou a Julinkou Komínkovou. Občas se scházely právě tady, ve Svatavě, kde společně sdílely hrůzy a utrpení. A kde žily v nejistotě bez zpráv o svých nejbližších. A právě v roce, kdy se paní Anežka přijela naposledy podívat do Svatavy, se naplnily do smutného konce i dny existence jejich mlýna. Byl totiž roku 1970 zatopen, zmizel nenávratně na dně dalešické přehrady. Anežka Davidová však zůstala i nadále v jeho blízkosti. A jen díky archivním dokumentům a s přispěním několika osob se podařilo alespoň stručně přiblížit příběh jedné téměř neznámé ženy. Příběh spjatý s jejím svatavským vězněním a s dramatickými událostmi okolo dalešického mlýna, který je dnes rovněž ve věčném nebytí, stejně jako Anežka Davidová. Ta zemřela 5. ledna 2006 v Dalešicích, jak mi sdělil tamější starosta. Byla to prostá česká žena, která i s manželem během okupace nezištně pomáhala jiným. A nepovažovala to za jakékoliv hrdinství, ale za samozřejmost. Jistě nebyla

zdaleka sama. Ale na takové lidi se zapomíná. A to byl důvod, proč jsem se pokusila hledat a zapsat zlomky jejího osudu. Je mou povinností dodat, že v jejím příběhu nejsou některé momenty zachyceny asi úplně přesně. Ovšem takový je úděl každé historie hledané teprve s odstupem času, po mnoha desetiletích. Ale prokázalo se věrohodně, že k životu Anežky Davidové jistý čas patřily i kruté momenty za ostatními dráty Svatavy. Nemělo by proto být zapomenuto ani její jméno, ani její svatavské vězeňské číslo - 11 238.

Helena Kavková

Historie sokolovského golfu

K historii moderní společnosti patří, mimo jiné, také sport a s ním související odvětví, jako je specifická architektura, technologie či byznys.

Základní sportovní odvětví se zrodila již ve starověku v rámci vojenské přípravy a o jejich historii vznikla řada specializovaných prací. Výrazně skromněji je na tom ale sport uplynulého 20. století. Především pokud jde o sport regionální, lze publikace často počítat na pouhé kusy, a některá odvětví se dokonce odborného zpracování nedočkala dodnes.

Výjimkou v tomto směru není ani golf, ačkoliv právě oblast Karlovarského kraje je kolébkou tohoto sportu v naší zemi, jakož i v bývalé rakousko-uherské monarchii. Svou roli zde zřejmě sehrál fakt, že v počátečním období šlo téměř výhradně o sport vyšších vrstev, což ovlivnilo i oficiální postoj ke golfu po roce 1948.

V našem regionu se historie golfu v počátcích omezila především na území lázeňských měst. Vůbec první golfový klub vznikl v roce 1904 v Karlových Varech a již o rok později byla v krátkém sledu otevřena hřiště v Karlových Varech, Františkových a Mariánských Lázních. Z nich existuje dodnes pouze to v Mariánských Lázních. Původní hřiště v karlovarském Gejzírparku definitivně zaniklo na přelomu let 1949/50, ve Františkových Lázních se tak stalo zřejmě již na počátku první světové války.

Po roce 1945 sice vyšlo několik publikací o historii tohoto sportu v kraji, ale obvykle šlo o práce drobnějšího charakteru orientované výhradně na dvě nejstarší hřiště. Jejich autory byli buď sami golfisté (Mikuta, Rezáč) nebo historici (Nejdl).

Z publikovaných prací ani dostupných archiválií nevyplyvá žádný náznak toho, že by až do poslední třetiny 20. století existovala jakákoliv iniciativa na přenesení tohoto sportu mimo již existující hřiště. První pokusy tak souvisí se snahou rozšířit v 80. letech hráčskou základnu. Vedle paralelně existujících karlovarských oddílů Start a Slovan, majících počátkem roku 1987 celkově 72 a 68 hráčů s handicapem (HCP), se od největšího klubu v regionu, Mariánských Lázní, oddělila část hráčů a založila golfový klub Baník Sokolov. K 1. 4. 1987 pak měly Mariánské Lázně 90 HCP hráčů, Sokolov jedenáct.

Uhelny dól Silvestr v 70. letech, archiv SUAS.

Snahou hráčů Baníku bylo využít rekultivace některé z ploch po těžbě hnědého uhlí v okolí města pro výstavbu nového hřiště. Jako nejvhodnější byla vytipovaná oblast lomu Michal jižně od města a byla vypracována i studie záměru, jejímž autorem se stal pražský architekt Kamil Pilát. Projekt však nebyl realizován a sokolovský klub odkázaný na hostování na hřišti v Mariánských Lázních počátkem 90. let zanikl.

Vlastního golfového hřiště se tak Sokolov dočkal až v roce 2006. Zcela nový resort se zrodil rekultivací a následnou revitalizací prostoru bývalého hnědouhelného lomu Silvestr mezi Sokolovem, Dolním Rychnovem a Březovou. Projekt jeho výstavby je do dnešních dnů jednou z největších revitalizačních akcí na území České republiky.

Lom Silvestr, v dobových materiálech uváděný jako Sylvestr, rozfárala společnost Dolové a průmyslové závody, dříve J. D. Starck v roce 1939 za dolem Anežka, v oblasti sklárny u dnes již neexistující obce Horní Rychnov. Samotná těžba uhlí byla zahájena o rok později. Lom těžil sloje Antonín a Anežka, vyznačující se mocností od osmi do 30 metrů, a především příznivým příkryvným poměrem. Do roku 1981, kdy byla těžba zastavena, se tak v prostoru lomu vytěžilo téměř 90 milionů tun uhlí a přes 50 milionů tun skrývky.

Prostor lomu prošel následně kompletní rekultivací, která se ale nijak nezabývala následným využitím vytěženého území. Jednou z mála aktivit, která zde vznikla, tak byla pouze stělnice Sportovního střeleckého klubu policie Sokolov.

Teprve v druhé polovině 90. let začaly probíhat jednání mezi vedením společnosti Sokolovská uhelná a obcí Dolní Rychnov o možném využití území bývalého lomu pro revitalizaci. Mezi návrhy na využití prostoru bývalého lomu pro stavbu zooparku, fotbalového a sportovního areálu, se objevila také myšlenka na výstavbu golfového areálu.

V roce 2001 společnost vypsala výběrové řízení na přestavbu bývalé výsypky a části lomu na golfové hřiště, jejímž vítězem se stala firma renomovaného německého architekta Christopa Städlera. Ačkoliv bývalá šachta skýtá v podstatě možnost libovolné manipulace s terénem, musel se Städler vypořádat především s náročným stavebně technickým plánováním. Během realizace projektu totiž bude nutné přemístit přes 295 000 metrů krychlových materiálů.

V roce 2003 se tak z bývalého lomu přestěhovala sportovní stělnice a odstartovaly první terénní práce. Jejich realizaci se nakonec projektantům povedlo vyřešit natolik dobře, že bylo nutné pouze 80 tisíc kubíků materiálu převážet pomocí nákladních aut, zatímco zbytek se podařilo přesunovat lokálně pomocnou mechanizací. Již v roce 2004 pak začalo osévání prvních prvních tří, z celkových osmnácti plánovaných, greenů hřiště.

Osev zbývající části hřiště byl dokončen o rok později, kdy již probíhala péstební péče a finální úpravy herní plochy. Ještě několik let po otevření ale trvalo, než se definitivně stabilizovaly hydrické poměry nově vytvořeného hřiště, a jeho modelace probíhá v podstatě dodnes, formou postupného růstu zeleně a částečně i půdní erozí v místech ponechaných architektem právě k tomuto účelu.

Právě kombinace uměle vytvořeného reliéfu s původním terénem výsypky je přitom

Výstavba hřiště, v pozadí obce Dolní Rychnov, foto V. Podracký.

považována za jeden z nejvýraznějších architektonických rysů sokolovského hřiště. Přispívá navíc i k výrazné druhové rozmanitosti biotopů.

Nové hřiště navštívil v dubnu 2006 prezident republiky Václav Klaus a v květnu byl areál otevřen pro hru. Vůbec prvním turnajem se stal 7. května PGA Czech, při kterém byl vytvořen i první rekord hřiště, když ho Steve Sharp zahrál za 72 ran. Ten současný pak pochází z roku 2011, činí 64 ran a jeho držitelem je český profesionál Petr Nyč.

Zajímavostí stavby sokolovského golfového hřiště je i fakt, že proti původnímu architektonickému záměru v průběhu výstavby doznala změny pouze jediná jamka. Ta s číslem osm totiž měla mít podle původního záměru zcela rovnou dráhu a teprve následně došlo k jejímu otočení do svahu severním směrem a přenesení greenu na současnou pozici. Vzhled téže jamky pak navíc v roce 2010 ovlivnila také výstavba rychlostní silnice R6, kvůli které došlo nad jižní stranou ferveje k vybudování betonové protihlukové stěny. Tu by však v průběhu let měla zakrýt nově vysázen zeleň.

Ve stručné formě byla historie nového sokolovského hřiště v roce 2010 zpracována do doprovodné publikace výstavy Greenstory, uspořádané Krajským muzeem Karlovarského kraje na téma dějiny golfu v Karlovarském kraji. V uplynulých letech se v regionálních médiích objevily opakovaně informace o možné výstavbě dalšího hřiště v oblasti rekultivované plochy bývalého lomu Medard. Tento projekt však dosud nebyl realizován.

Z pohledu dalšího rozvoje však má tento sport na Sokolovsku, stejně jako v jiných částech republiky, ještě poměrně velký potenciál. Zatímco v roce 1990 byly v zemi zhruba dva tisíce aktivních hráčů, v srpnu 2011 toto číslo dosáhlo téměř 53 tisíc. Z hlediska procentuálního to znamená, že golf dnes hraje zhruba 0,45 procent české populace, což je ale stále ještě výrazně méně než v ostatních zemích západní Evropy. S ohledem na přibývajícím počet hráčů i výrazný pokles cen golfového vybavení tak lze očekávat, že stavbou sokolovského hřiště dějiny tohoto sportu v našem regionu rozhodně nekončí.

Vladislav Podracký

Golfové hřiště Sokolov (GCSO), jamka číslo 3, v pozadí město Sokolov, foto V. Podracký.

Úzkorozchodné dráhy v Chemických závodech v Sokolově.

V minulém čísle jsme se seznámili s nejstaršími úzkorozchodnými drahami na Sokolovsku. Jejich historie se uzavřela před více než sto lety a nezbylo na ně mnoho památek. Několik sotva znatelných zbytků v terénu a několik zmínek v archivech a na mapách. Žádná fotografie ani kresba. Dnes se podíváme na dráhu, která skončila sice jen před pouhými 30 lety, ale na kterou toho nezbylo o mnoho více. Je kolem nás mnoho zařízení a věcí, které potřebujeme, ale nevěnujeme jim téměř žádnou pozornost. Bereme je jako samozřejmost a když jednou zmizí, nemáme téměř nic, čím si je můžeme připomenout. Takový osud čekal i úzkorozchodné dráhy v sokolovské chemičce.

Chemické závody v Sokolově vznikly jako přímý důsledek zahájení 1. světové války. Válka neskončila na podzim 1914, jak předpovídal generální štáb mocnářství, a spotřeba stříeliva proto nebyvala vzrůstala. Pro jeho výrobu bylo nutné získat velké množství různých chemikálií, především kyseliny dusičné. Vybudováním výrobních kapacit byl pověřen Rakouský spolek pro chemickou a hutní výrobu se sídlem ve Vídni. Jako vhodné místo pro výrobu dusíkatého vápna, velice náročného na spotřebu elektrické energie a nutného pro výrobu kyseliny dusičné, byl vybrán Sokolov. Rozhodující byly místní zdroje uhlí potřebného k výrobě elektřiny, vhodné pozemky v blízkosti těžby a dobrá dopravní obslužnost. Vybrané místo pro továrnu však bylo částečně v zátopovém území Ohře a bylo proto nutné zvýšit základní plochu závodu vysokou navázkou. První práce začaly v listopadu 1916 a již v květnu 1918 bylo započato s pravidelnou výrobou. Na výstavbě se podílely i čtyři tisíce válečných zajatců. Ještě před koncem roku 1918 válka skončila a s ní zanikla i monarchie. O dusíkaté vápno pro vojenské účely nebyl zájem, musely se proto hledat jiné možnosti na odbyt výroby. To se podařilo s prodejem karbidu vápnníku a továrna krizi překonala a mohla se dále rozvíjet.

Od počátku výstavby, při úpravách pláně na pravém břehu řeky Ohře a při stavbě mostu, se používala úzkorozchodná vozíková drážka o rozchodu 600 mm k přesunu zeminy a přepravě materiálu pro výstavbu. Postavit se musela i vlečka ze sokolovského nádraží a železniční most přes řeku Ohři. Zároveň se při stavbě závodu postavila lanová dráha pro dopravu uhlí z třídírny dolu Jiří.

Rozlehlý areál nové chemické továrny potřeboval výkonnou vnitrozávodní dopravu, která by byla funkční i ve velmi stísněných výrobních prostorách, a tak bylo 13. července 1921 vydáno stavební povolení na drážku o rozchodu 600 mm, určenou pro vnitrozávodovou přepravu materiálu a uhlí. Drážka byla uvedena do provozu koncem téhož roku, zkolaudována byla ale až 22. ledna 1926. To již dosáhla celkové délky 3,6 km a koleje zasahovaly do téměř všech provozů. Na drážce se používalo 34 železných, případně dřevěných vozíků, většinou převzatých ze stavební drážky. Při posunu v provezech vozy uváděla do pohybu lidská síla. Trať byly opatřeny výhybkami a v halách také ručními točnami. Mezi provezy vozíky dopravovala parní lokomotiva Breitfield & Daněk typu Heeresfeldbahn R11lc, výrobní číslo 167 z roku 1920. V podnikových evidencích se v dalších letech uváděl stejný typ lokomotivy, ale od výrobce Orenstein & Koppel.

Podnik se během let postupně rozvíjel a modernizoval a s ním i kolejová síť, která v šedesátých letech dosáhla celkové délky 8117 m na rozloze 25 hektarů. Chemické továrny byly a stále jsou strategickými objekty s rizikem pro obyvatelstvo. Proto je informací o jejich provozu málo a režim návštěv velmi přísný. U sokolovské chemičky to znamenalo, že jen velmi málo lidí mimo podnik o malé železnici vědělo a ještě méně mělo možnost či zájem něco vyfotografovat. A tak je fotografií drážky poskrovnu a i dokumentů se v archivu zachovalo velmi málo.

Jedna z mála fotografií, která ukazuje úzkorozchodku v provozu. Dělníci tlačí vozíky u peci vápenky. Práce to byla namáhavá a nebezpečná - 30. léta.

Hlavním úkolem parní lokomotivy v závodu byla doprava uhlí z třídírny uhelného lomu Bohemie do kotelny a odvoz popílku z kotelny do lomu Bohemie. Pro provoz na závodě byla mimo parní lokomotivu používána i malá benzoelektrická lokomotiva typu Gebus F450, zakoupená v roce 1926 od pražské firmy Ferrovía. Pro provoz byl její výkon 10 koňských sil nedostačující, a tak se podnik již v roce 1929 rozhodl

Lokomotiva BN30R tlačí 30. listopadu 1979 vysypanou soupravu 12 vozíků zpět do chemičky. Vedle drážky jsou již postaveny sloupy potrubí pro plavení popílku.

V první polovině padesátých letch přišly do chemičky dvě malé dvouosé stavební parní lokomotivy - Orenstein & Koppel, výr.číslo 13486/1943, a Henschel z roku 1943. Obě byly v majetku německých stavebních firem a po válce je získaly ČSD jako konfiskát. Po roce 1955 byly vyřazeny a sešrotovány. Podnik se zaměřil na doplňování vozového parku motorovými lokomotivami, které byly na plochem povrchu závodu s malými dopravními vzdálenostmi mnohem výhodnější.

Velmi různorodý byl park kolejových vozů. Nejvíce bylo železných výklopných vozíků, několika typů od 0,75m³ po 1,25m³, které se používaly v provezech kotelna, kyselina mravenčí, karbid, ferrochrom a vápenka. Pro odvoz kalů z výroby dissousplynu se používaly velké a malé cisternové vozy. Používalo bylo i několik plošinových vozů. Celkem bylo v padesátých letech v provozu na 250 vozíků rozchodu 600 mm.

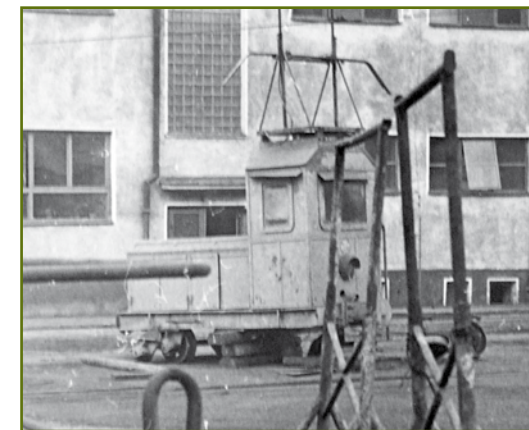
Další motorová lokomotiva BN30 byla koupena v roce 1955, výrobní číslo 13003, od výrobce Stavoloko Vysočany. Jednalo se o zmodernizovaný typ MD2, podobný, jakým byla předchozí lokomotiva z roku 1939,

Roku 1963 byly koupeny další tři dieselové lokomotivy modernizovaného typu BN30R, a tak bylo možno postupně vyřazovat staré lokomotivy. Lokomotivní park doplnila roku 1965 ještě výkonná dieselhydraulická lokomotiva BN60H z Turčianských strojární Martin o výkonu 60ks. Ta po patnácti letech již v naprosto zbědovaném stavu ukončila šedesátiletou historii úzkorozchodného provozu v sokolovské chemičce.

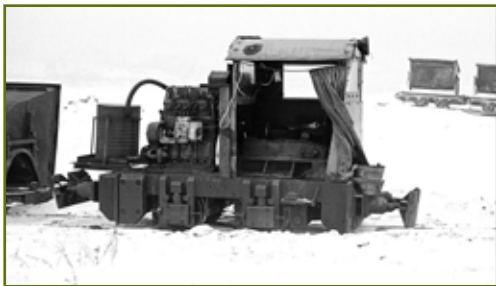
Modernizace a změny výroby vedly od sedmdesátých let k omezení provozu úzkorozchodné dráhy. Nakonec zůstala jen jediná větev, po které se vozil popílek z elektrárny do likvidovaného lomu Bohemie. Tehdy se drážka dostala do pozornosti železničních obdivovatelů a v roce 1979 ji bylo možno i fotografovat. Dvakrát denně vyjížděly malé vláčky mimo přísně hlídáný areál. V čele vlaků byla především lokomotiva BN30R, vyrobená

koupit další, silnější, ale rovněž benzoelektrickou lokomotivu, tentokrát typu Simmering T490/III o výkonu 26 ks z Královopolské strojírny v Brně. V srpnu roku 1939 přibyla třetí motorová lokomotiva, Orenstein & Koppel typ MD2 o výkonu 22 ks.

Když byla lokomotiva R11lc odstavena pro opravy, vypůjčila si chemička 14. února 1944 od Dolových a průmyslových závodů v Sokolově starší, již odstavenou parní lokomotivu Henschel, vyrobenou roku 1913 pod číslem 12311. Po návratu z chemičky 15. června 1944, byla zařazena na skrývku lomu Silvestr. Její další osudy byly velmi zajímavé a seznámíme se s nimi v příštím pokračování.

Elektrická lokomotiva Lochson na jedné ze tří dochovaných fotografií. Kvalita snímku je velmi nízká, přesto se jedná o velmi cenný dokument. Kolem roku 1970.

Dieselhydraulická lokomotiva BN60H na výsypce Bohemie 7. ledna 1980. Dobře je vidět její technický stav i starý sud nahrazující chladič.

v ČKD Praha v roce 1963. Byla v celkem dobrém stavu a utáhla 12 železných výsypných vozíků, které se postupně ručně vysypávaly do starého lomu. Druhá lokomotiva, BN60H, byla silnější a utáhla 20 vozíků. Její stav byl však více než žalostný. Jestli něčemu příslušel název pojízdný šrot, tak to byla tato lokomotiva. Neměla karoserii motoru a neměla ani chladič. Voda z motoru se chladila ve starém sudu, pro který byly na předku lokomotivy navařeny dva nosníky. Nikdy předtím ani potom jsem něco podobného jezdícího na kolejích neviděl. Byla to ovšem labutí píseň kdysi rozsáhlého úzkorozchodného systému. Doprava popílku malou drážkou bylo

jednoduché, ale jen dočasné řešení. Souběžně s ní se již stavělo potrubí na dopravu popílku.

Na jaře roku 1980 bylo potrubí dostavělo, popílek se začal do vyuhleného lomu dopravovat hydraulicky a lokomotivy, vozíky i kolejnice šly do šrotu.

V chemičce byla ale ještě jedna úzkorozchodná dráha. Při výrobě karbidu se používala krátká, asi 150 m, elektrická dráha s dvěma lokomotivami vlastní výroby. Dráha o rozchodu 1000 mm vznikla podle pamětníků v letech 1966 – 1968. Na stavbu byl použit kolejový materiál získaný z Hnědouhelných dolů a briekatáren v Sokolově. Stará fotografie ukazuje dvě elektrické lokomotivy jednoduché konstrukce s vysokými sběrači. Jednu z nich vyrobil zaměstnanec chemičky pan Lochman s použitím součástek především elektrického motoru a odporového kontroléru z vyřazené benzinoelektrické lokomotivy Simmering T490/III, když jí v roce 1966 shořel trakční generátor. Po svém tvůrci dostala i jméno Lochson. Jako zvláštní vozidlo se na drážce používal upravený akumulátorový vozík. Místo akumulátorů měl zátěž z kamení a elektrický proud odebíral z troleje 5 metrů dlouhým kabelem. Lokomotiva Lochson často stávala na konci drážky u staré vrátnice, kde ji mohli pozorovat i náhodní návštěvníci. Na fotografování ovšem nebylo ani pomyslení. Život této účelové drážky byl ukončen v roce 1983 se zastavením výroby karbidu.

Existenci obou drážek ukončila rychlá šrotace. Nikdo se nepokusil uchovat unikátní lokomotivu, ba ani zhotovit pro budoucnost nějakou dokumentaci nebo alespoň fotografie.

Rudolf Tyller

Pocta starým stromům Sokolovska v kresbách Vladimíra Lepše – 2. část

Staré jilmy na Sokolovsku

Jilmy na Sokolovsku bývaly dříve hojnými stromy a dosahovaly tu i značných rozměrů. Spolu s lípami a duby patřily k nejmohutnějším listnatým dřevinám regionu. Téměř vždy se jednalo o jilm drsný, který je ze tří u nás se vyskytujících druhů jilmů (jilm drsný, jilm vaz a jilm habrolistý) na Sokolovsku nejběžnější. Zhoubná grafioza však populaci jilmů drsných natolik zdecimovala, že si dnes vážíme všech starších stromů, které tuto kalamitu přežily. Nejhůře dopadly hřebenské jilmy, které se před 40 lety řadily k celorepublikovým unikátům. V roce 1973 uschnul strom na zahradě čp. 17, který byl tehdy obvodem kmene 613 cm druhým nejsilnějším jilmem v kraji, a pokud by dnes žil, řadil by se k největším v republice. Další obrovský jilm s obvodem kmene 577 cm

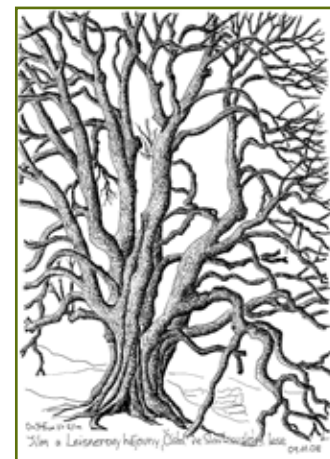
Jilm pod Starou Ovčárnou.

vyrostal vpravo od vstupní brány na Hartenberku. Zbytek jeho tlejícího kmene bez kůry můžeme dodnes spatřit na terase pod zámeckou bránou. Také ze dvora bývalého hřebenského státního statku zmizel – tentokrát beze stopy – vysoký jilm s rozvojeným kmenem měřícím v obvodu 451 cm. Čest starých a krásných jilmů u Hřeben tak zachraňuje poslední z mohykánů, o kterém bylo pojednáno v minulém čísle tohoto časopisu. V západních Krušných horách uhynuly i další velké jilmy. Dva stromy s kmeny měřícími v obvodu 395 a 350 cm stávaly v Tatrovicích. Menší jilm v zahradě na jihozápadním konci obce uschnul počátkem 70. let 20. století, větší jilm na kraji parkoviště uprostřed obce zanikl o pár let později. V turistických mapách byl donedávna uváděn mylně jako památný strom starobylý, mechem obalený jilm na křižovatce Krajková – Luby – Kraslice, u soutoku Přední a Zadní Liboce. Nápadná, 30 m vysoká solitéra v náspu silnice s obvodem kmene 347 cm vzdorovala grafioze do roku 2008. O rok později byl na místě pohádkového stromu jen pařež. Tak zmizel poslední ze starých jilmů, které vroubily silnici v údolí Libockého potoka a které se už před 40 roky ve velkém měnily ve vybělené kostry – stojící mrtvé kmeny s opadanou kůrou.

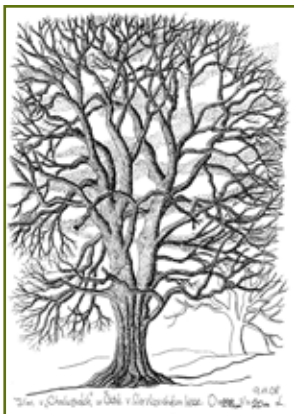
Zachránit se však nepodařilo ani některé staré zdravé jilmy, například jilm v Háji (u Jindřichovic), který byl dokonce navržený k ochraně. Statný strom vysoký 26 m stával v travnaté ploše pod silnicí, vedle chalupy čp. 217. Bohatou, vysoko nasazenou korunu skládaly čtyři kosterní větve na šest metrů vysokém kmeni s obvodem 394 cm. Na přání majitele byl, bohužel, skácen. Největšímu známému jilmu vaz u Sokolovské pánvi (obvod kmene 360 cm, výška 20 m) se stala osudná jeho poloha. Rostl v Lomnickém lese, který padl i s jilmem na přelomu tisíciletí za obět uhelné těžbě.

Přesto stále můžeme staré jilmy tu a tam potkat. Ba dokonce přímo v Sokolově byl v roce 2008 vyhlášen památným stromem jilm pod Starou Ovčárnou. Tato dominanta roste v kraji silnice spojující Starou Ovčárnu s Dolním Rychnovem, nedaleko čerpací stanice ONO. Jedná se o nepřehlédnutelný, i když nevysoký strom (výška 20 m) s nízkým válcovitým kmenem (obvod 379 cm), jehož tři kosterní větve se obloukovitě vyklánějí nad silnici a dál bohatě dělí do široce kupovité, husté koruny. Ta vytváří i díky sklonu kmene nad silnici vysoké loubí (spodní větve zasahující nad silnici jsou odstraněny). Zdravý a esteticky hodnotný strom se dnes řadí mezi největší jilmy v kraji.

Za zbylými starými jilmy se vypravíme do Slavkovského lesa. Vzhledem nejatraktivnější je rozložitý jilm v místě zaniklé Leistnerovy hájovny (k. ú. Čistá u Rovné). Strom a zbytky stavby nalezneme v malé proluce ve smrkovém porostu na severní straně Zaječého vrchu (832 m). Kolem místa vede zeleně značená turistická cesta od silnice na Prameny k památníku pochodu smrti U Umučených. Na jilmu neobvyklého vzhledu zaujme na první pohled nízký kmen pohárovitého tvaru, který je velmi hluboko a hustě podélně rozbrázděný, což vyvolává dojem, že k původnímu kmeni přirostlo několik výmladků. Na bázi se plynule rozšiřuje do mohutných kořenových náběhů sbíhajících z terásy, na níž jilm roste. Udiví i velké

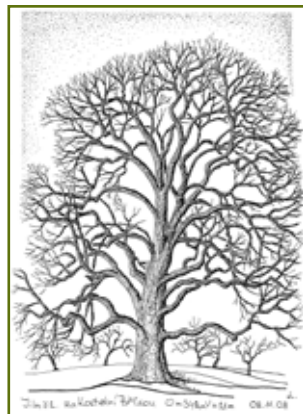
Jilm u Leistnerovy hájovny.

Chalupy u Čisté – jilm v zaniklé osadě.

Kostelní Bříza – nižší jilm u silnice k Arnoltovu.

Kostelní Bříza – vyšší jilm u silnice k Arnoltovu.

množství silných, mechem porostlých větví, do kterých se kmen dělí již ve výšce 1,6 m. Část větví ve spodní části koruny dosahuje konci na zem. Další dvě ze silných větví jsou v bázi nalomené a konci opřené o zem, jsou však stále živé. Strom tak připomíná obrovského kraba. Větví bývalo ještě více, z některých dodnes zbyly jen pahýly. Přesto je koruna jilmu hustá, široce polokulovitá, zajištěná před rozlámáním pružnou bezpečnostní vazbou. Na kmenech je připevněna dřevěná tabulka s nápisem „Fam. Leistner 1844 – 1946“. Strom je mnoho let navržen k ochraně a lze jen doufat, že se vyhlášený památný stromem brzy dočká.

V zaniklé osadě Chalupy (*Eherlich*) u bývalé Čisté roste statný jilm v rozvolněné skupině vzrostlých dřevin. Spatříme jej vlevo od luční cesty odbočující ze silnice Čistá – Prameny do Chalup. Široce srdcovitým tvarem koruny připomíná lípu, ale kmen je na první pohled typicky jilmový, s rozlámajícími se deskovitými kořenovými náběhy (výška stromu 20 m, obvod kmene 286 cm). Nedaleko od něj směrem k silnici stojí jen o málo štíhlejší jilm (obvod kmene 268 cm).

Poslední dvojici starých jilmů navštívíme v Kostelní Bříze, obci s největším seskupením významných starých stromů na Sokolovsku. Jilmy rostou na kraji pastviny vpravo od cesty, která odbočuje ze silnice Kostelní Bříza – Arnoltov do údolí Velké Libavy. Oba solitérní stromy jsou nízké (14,5 a 21 m), se zdravými a hustě zavětvěnými korunami. Nižší strom blíže k silnici je široce rozložitý, koruna vyššího stromu dále od silnice má pravidelně srdcovitý tvar. Průběžné kmene bez výrazných kořenových náběhů dosahují v obvodu 345 a 326 cm.

Jaroslav Michálek

Kranisberk

Mezi hranicemi se spolkovým státem Sasko, obcí Přebuz a osadou Jelení leží rozlehlá planina s několika nevýraznými vyvýšeninami. Plošina s nadmořskou výškou přes 900 metrů byla v původním nářečí nazývána *Kranisberg* (Kranisberk). Jméno, které je odvozeno od německého *Kranich* (jeřáb), bylo na starších mapách přechylováno také na *Kranesberg*, *Krannesberg* či *Kronesberg*. Plochý reliéf, jehož výškový rozdíl nepřesahuje 40 metrů, je na severozápadě uzavřen výraznějším Jeřábím vrchem 964 m (na starších poválečných mapách byl pojmenován také jako Bažiňák), na východě spadá do údolí potoka Černá

voda k osadě Jelení (*Hirschenstand*) z kóty Plochá hora (*Raumerberg*) 939 m. Jižní okraj je lemován vrchem Milíře (*Hüttenbrand Berg*) 941 m a Rolavským vrchem (*Postelberg*) 950 m. Na svazích poslední jmenovaných vrchů se rozkládala dnes zaniklá obec Rolava (*Sauersack*). Plošina leží mezi Velkým jeřábím jezerem (*Großer Kranichsee*) na západě a Malým jeřábím jezerem (*Kleiner Kranichsee*) na východě. Původní pojmenování plošiny Kranisberk se na nových mapách neobjevilo, přestože území bohaté jak historií, tak i přírodními fenomény by si svůj historický název zasloužilo. Kranisberk je území vrchoviště a cínových dolů. Cínovou rudu zde těžili osadníci v drsných horských podmínkách od raného novověku. V posledních desetiletích se vrchoviště a opuštěná důlní díla Kranisberku stala mezi přírodovědci, geology i ochranáři známým pojmem.

Výřez z mapy J. CH. Müllera z roku 1720.

O rašeliništích a jině vodě

Plošina Kranisberk je doslova nasátá vodou: velkou část plochy zaujímají cenná vrchoviště s druhově nepřilíh bohatou, ale velmi specifickou vegetací. Na západě plošiny se pod Jeřábím vrchem (964,6 m) rozkládá vrchoviště dřívě nazývané *Brummeisen-Moor*. Na současných mapách KČT ho nalezneme s počeštěným názvem **Brumiště** a stojí u zrodu říčky Rolavy. Důsledkem netypické svahové polohy vrchoviště jsou zejména v severní části odtrhy rašeliny, které ve směru kolmém ke svahu vytváří drobná trhlínová jezírka.

Severně od cesty ze zaniklé osady Rolava (*Sauersack*) leží rozvodnicové rašeliniště **Volárna** (*Ochsenhut*). Západní část vrchoviště je odvodňována Rolavou (*Rohlau*), východní část odvodňuje potok Černá voda (též Slatinný potok, *Schwarzbach*). Mezi západní a východní část vrchoviště je vklíněn areál opuštěného cínového dolu známého jako Velký a Malý cínový důl. Vrchoviště Volárna více než Brumiště zarůstá borovicí rašelinou. Ve východní části Volárny nalezneme tři jezírka vznikajících pravděpodobně na vývěru podpovrchové vody. Zrašelinělé louky jižně od silnice Rolava - Jelení jsou zdrojnicí Jeleního potoka (*Tanel Bach*), v létě jsou hojně posety stříbřitými chomáčky odkvetlého suchopýru úzkolistého.

Jihovýchodně od areálu opuštěného cínového dolu byla v roce 1969 vyhlášena Národní přírodní rezervace **Velký močál**. Vrchoviště se dřívě jmenovalo *Am see* (česky: V jezeře). Přestože východní okraj vrchoviště byl těžen od 18. století, nejvíce dokonce po roce 1920, patří mezi nejcennější vrchoviště západního Krušnohoří. Centrální část vrchoviště je tvořena bezlesím s roztroušenou borovicí rašelinou a četnými jezírky. Při podrobném průzkumu bylo napočítáno 9 větších jezírek (Melichar 1997). Porovnáním ortografických snímků z padesátých a devadesátých let je však patrné

Velký močál. Foto P. Uhlík.

Rosnatka anglická. Foto P. Uhlík.

Blatnice bahenní v rezervaci Velký Močál. Foto P. Uhlík.

rozšiřování lemu borovice rašelinné od okrajů vrchoviště a úbytek volné plochy s jezírky. Vrchoviště Velký močál je zdrojnicí pravého přítoku Černé vody a levého přítoku Jeleního potoka.

Za připomenutí stojí také zmíněná nádrž **Lícha**, která byla vystavěna ve válečných letech firmou Zinnbergbau Sudetenland GmbH jako zdroj technické i pitné vody pro těžební areál cínového dolu. Přehrada se záhy stala výletním místem a koupalištěm. Vodní plocha se v průběhu let zmenšila snad o třetinu. Jak ji zarůstá vegetace prameniště, vytvořil se na nádrži působivý poloostrov s bohatými porosty rašeliníků, suchopýru a klikvy.

Na vrchovištích Kranisberku je dominantní dřevinou borovice rašelinná - kříženec borovice blatky a kleče. Kromě typických druhů – suchopýrů pochvatého a úzkolistého, borůvky, vlochyně a vřesu, nalezneme na vrchovištích i vzácné a ohrožené druhy: ostřici chudokvětou a bažinnou, kyhanku sivolistou, šichu černou, „severskou brusinku“ klikvu bahenní a hmyzožravé rosnatky (r. okrouhlostou a anglickou) i jejich ustáleného křížence – rosnatku obvejčitou. Ve východní části vrchoviště Volárna bylo při podrobném průzkumu zaznamenáno i několik kusů prstnatce Fuchsova (Michálek 1997). Velmi vzácně a pouze na vrchovištích Velký Močál a Velké jeřábí jezero roste ohrožená blatnice bahenní. Kromě vyšších rostlin můžeme na vrchovišti nalézt i lišejníky, a to jak terestrické – rostoucí na zemi, tak i epifytické druhy. Lišejníková flóra tu není bohatá, ale specifická. Pozornost zajisté upoutají výrazné stélky dutohlávek: dutohlávky znetvořené – druhu rašeliníšť a vrchovišť, dutohlávky temné, která roste na rašeliníštích a kamenných sutích, nebo obecnější pohárkovité dutohlávky hnědozelené. Na pařezech si pravděpodobně povšimnete porostů dutohlávky prstovité nebo dutohlávky vyzáblé s nápadnými červenými plodničkami na koncích stélek. Kromě těchto „velkých“ lišejníků můžeme na rašeliníštích najít specialisty – na holém rašelinném

substrátu černé plodnice mikrolíšejníku rodu třpytky rašelinné nebo na odumírajícím mechu stopkaté černé plodnice třpytky květákové.

Zoologický výzkum v oblasti mezi Přebuzí a Jelením proběhl zejména v roce 2000, příležitostně známými však pochází i z 80. a 90. let minulého století a z roku 2002 (Melichar & al. 2010). Z tohoto období pochází zprávy o některých ohrožených druzích plazů, obojživelníků i ptáků mapovaných na Kranisberku. V celé oblasti se můžeme setkat s ještěrkou živorodou, na území cínového dolu je poměrně častá také zmi- je obecná. V mělkých kalužích v okolí Velkého cínového dolu, ale i v plavící nádrži bývalé úpravy cínové rudy se úspěšně množí čolek obecný. Příbuzný čolek horský se na Kranisberku často vyskytuje v mělkých sníženinách, v rybníku Lícha a v zatopených depresích příhraničního průseku.

Kromě jiných ptáků byl při výzkumu v roce 2000 v lesích Kranisberku zaznamenán tetřev hlušec. Ještě v roce 2010 byl viděn jeden exemplář krušnohorským ornitologem dr. Tejrovským. Na obloze v okolí Kranisberku můžeme spatřit siluety plachtících čápů černých. Na loukách jižně od Brumíště byly pozorovány hnízdící bekasiny otavní i tokající tetřev obecný, který byl zaznamenáván i z příhraničního průseku. Tento druh byl v 70. a 80. letech udáván ještě jako hojný panem Mimrou, který v oblasti prováděl pozorování od poloviny sedmdesátých let 20. století (Melichar & al. 2010). Aktuálně je populace tetřívka odhadována na 5-10 tokajících kohoutků v celé oblasti Přebuze. Při pozorováních v roce 2000 byl vzácně zastížen na tahu také sokol stěhovavý, v hnízdní době byl opakovaně zaznamenán výskyt drobnějších dravců – krahujce obecného a jestřába lesního. V okolí cínového dolu je udáváno pravděpodobně hnízdiště vodouše kropenatého, který byl pozorován u Velkého močálu.

O cínovém dolování

Asi v polovině cesty mezi Rolavou a Jelením nemůžeme přehlédnout zbytky stavení, ale také betonového skeletu bývalé úpravy opuštěného areálu cínového dolu. Jméno Velký cínový důl je možné najít na lesnické mapě z roku 1959 a tento název je ústně tradovaný dodnes. Ruiny připomínají poslední období těžby cínu v oblasti Kranisberku. Dovolím si krátký exkurs do historie těžby cínu, kterou podrobně zpracoval ve své práci krušnohorský rodák a patriot Petr Rojík (Rojík 2000).

Dolování cínu mezi Přebuzí a Jelením mělo dlouhou tradici. Předpokládá se, že první hlubinné dolování začalo už po roce 1500. Jako nejstarší důl je v historických pramenech označován Důl Darované štěstí, který je zmiňován počátkem 2. poloviny 16. století. Důl otevřel nejmohutnější zrudnělé pásmo nazývané Konrádova žíla nebo žíla Božího požehnání (Segen Gottes). Postupně byla na Kranisberku otvírána další důlní díla. Když se v roce 1726 zavalila dědičná (odvodňovací) Konrádova štola, těžaři spojenými silami vybudovali novou dědičnou štolu nazývanou stolu sv. Jiří, jejíž ústí dodnes vidíme v údolí Černé vody, vlevo při silnici do Jelení. Těžba v tomto období pokračovala průběžně s menšími útlumy. V 70. letech 18. století nastal útlum těžby cínu, v době napoleonských válek vyvstaly provozní problémy kvůli nedostatku horníků, kteří byli odváděni na vojnu. Kvůli levným dovozům cínu z Asie a zhoršením rentability místních dolů byla těžba na Kranisberku po polovině 19. století ukončena.

O další obnovení těžby v roce 1910 se zasloužil teplický podnikatel Karl Häusler. Krátká těžbařská epizoda byla poznamenána 1. světovou válkou a důl byl v roce 1919 opět uzavřen. Do válečných let se v oblasti mezi Rolavou a Jelením netěžilo. V letech 1933-38 shromažďoval informace o báňsko-technických a ekonomických podmínkách těžby a spekulativně vykupoval pozemky habartovský podnikatel Julius Frieser. Poté je nabídl říšsko-německým partnerům s vidinou získání finančního prospěchu či jmenování do vedení těžařských společností. Skutečně se mu podařilo přilákat zájem říšských firem a institucí, které po okupaci rychle převzaly důl v Přebuzi a začaly budovat také podnik na Kranisberku. Důlní závod Rolava (*Betrieb Sauersack*) byl budován firmou Zinnbergbau Sudetenland GmbH, dceřinou společností firmy Otavi, u silnice mezi Rolavou a Jelením od začátku roku 1940 a měl navázat na Důl Boží požehnání

provozovaný Karlem Häuslerem. Stavební a těžební činnost dolu probíhala až do 1. května 1945. Severně od silnice byl vystavěn těžební a zpracovatelský závod, jižně od silnice areál zajateckého tábora. V areálu těžební závodu byla kromě úpravny rudy a malé laboratoře vybudována další podpůrná technická zařízení – trafostanice, kompresorovny, elektrodílna, zámečnická dílna, truhlárna, kovárna, krejčovská a obuvnická dílna, úpravná vody, dále pak luxusně vybavená správní budova, vrátnice, šatna, garáže, kónírna, autováha a později byly postaveny dva obytné domy pro zaměstnance. Těžní jáma Šachta I (*Schacht I*) byla vyhloubená v centru závodu. Tlak na rychlost výstavby závodu se postupně zvyšoval. Již v létě 1940 pracovalo na stavbě dolu až 400 lidí, z toho asi 160 francouzských zajatců. Pamětníci zmiňují využívaní veškeré pracovní síly z okolí, a to nejenom z blízké Přebuze a Jelení, ale i z Nových Hamrů, Nejdku, Rybářů a Dalovic, odkud je denně svážel podnikový autobus. Od roku 1942 v dole pracovali také ruští a ukrajinští zajatci, kteří bydleli ve střeženém areálu odděleně od Francouzů. Životní podmínky ruských zajatců byly velmi nepříznivé, dokonce ve zprávě vedení závodu je uvedeno, že přiděly potravin ruským válečným zajatcům jsou vyměřeny mimořádně skromně a pokud nedojde ke zlepšení, výkonnost zajatců bude nízká. V roce 1943 bylo v závodě evidováno 261 dělníků, 334 válečných zajatců a 32 zaměstnanců správy, v roce 1944 bylo podle zápisu správní rady evidováno na 750 lidí. Přes velké nasazení pracovních sil byly výsledky dolování každoročně pod plány předepsanými Říšským ministerstvem hospodářství v Berlíně. V letech 1942 a 1943 bylo z vytěžené rudy vytaveno pouze 29 tun cínu. Až v roce 1944 bylo po zvýšení těžby a technických úpravách získáno 65 tun kovu.

Z dolu je známo mnoho případů zranění, onemocnění i úmrtí nebo zastřelení na útěku. Vzpomínkou na oběti zajateckého tábora je památník na kraji lesa severně od Přebuze. Na konci války vedla přes Rolavu demarkační linii. Doly byly nejprve zajištěny Američany, později je ale převzala Rudá armáda. Podle svědectví se po rozšíření zprávy o německé kapitulaci totálně nasazení dělníci a zajatci rozprchlí ze dne na den. Po válce přešel závod do rukou československého státu, důl převzal n. p. Rudné doly Příbram. Důl byl uzavřen a jeho zařízení demontováno a převezeno.

... po letech

Odvaly hlušiny i mělké prohlubně, půda chudá na živiny, ale obsahující kovy byly typickým obrazem opuštěného areálu cínových dolů. V horském prostředí se zde na dlouhou dobu vytvořily podmínky vhodné pro šíření konkurenčně slabých druhů. Na odvalech hlušiny a jiných pomalu zarůstajících plochách se objevili četní zástupci cévnatých výtrusných rostlin, především plavuní, ale i vzácné přesličky nebo kapradiny. Kromě obvyklejší plavuně vidlačky a vzácnější plavuně pučivé byly na lokalitě zaznamenány tři druhy vzácných plavuníků – alpský, zploštělý a jejich ustálený kříženec plavuníků Isslerův. Na temeni smrkovým náletem zarůstajících valů nalezneme též populaci horského vrance jedlového, druhu vyšších horských poloh, jehož nejbližší lokalita je na kamenných mořích Komářího vrchu. V mělké vysychavé prohlubni východně od kruhové nádrže bylo před několika lety nalezeno několik jedinců plavuňky zaplavované. Poblíž je malá, v současnosti téměř zaniklá populace velmi

Plavuňka zaplavovaná. Foto P. Uhlík.

vzácné přesličky různobarvé, pionýrské rostliny známé v ČR pouze z několika lokalit. Na zbytcích betonového základu stavby donedávna přežíval také malý trs silně ohrožené kapradiny hrálovitě. Zaznamenána byla i vratička měsíční, konkurenčně slabá drobná kapradinka s oddělenými plodnými a sterilními listy.

V areálu zaniklého dolu nalezneme i další vzácné a ohrožené druhy. Toliže bahenní je rostlinou rašelinných, slatinných a zamokřených půd, roste rovněž v areálu opuštěného cínového dolu. Atlantský druh vítod douškolistý má v Krušných horách východní areál svého rozšíření. Malá populace tohoto druhu chudých trávníků a sešlapávaných cest se nachází na složišti klád v areálu bývalého tábora a mezi ruinami nedaleko informační tabule u vstupu do areálu. V zaplavovaných sníženinách roste také silně ohrožená bahnička bradavkatá rakouská.

Na skeletovité půdě se můžeme nalézt také zajímavé terestrické lišejníky. Kromě běžných druhů, například dutohlávky sobí, zde byly zaznamenány i vzácnější druhy - hávnatka nebo terčoplodek houbovitý.

Kyhanka sivolistá. Foto P. Uhlík.

Území v okolí Přebuze, Rolavy a Jelení se stala v roce 2005 součástí evropsky významné lokality Krušnohorské plató. Vrchoviště za několik desetiletí více zarostla borovicí rašelinnou a tím zmizela část bezleší. Odvaly hlušiny ve více než 60 let opuštěném areálu cínového dolu postupně a stále rychleji zarůstaly lesem, smrkový nálet vytlačoval vzácné druhy plavuní a zmenšoval areál výskytu dalších pionýrských rostlin. V letech 2006 a 2008 byla v péči AOPK v Karlových Varech odtěžena část smrkových náletů z valů, aby bylo umožněno přežití ohrožených druhů.

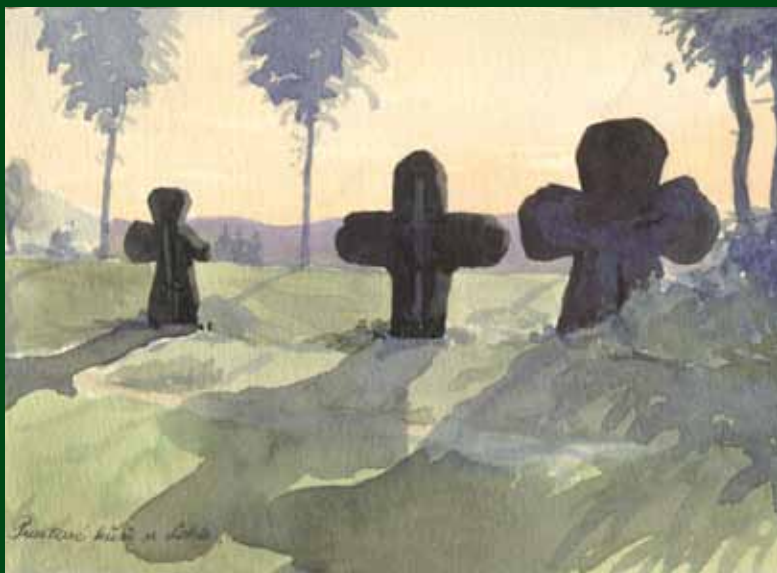
Na závěr

Vysídlením příhraniční oblasti vzniklo poměrně rozlehlé kompaktní území, které po několik desetiletí nebylo pod zvyšujícím se civilizačním tlakem. Se zánikem roztroušené zástavby Rolavy se skromné hospodaření osadníků první poloviny 20. století nezměnilo na pohodlné bydlení současnosti s asfaltovými příjezdovými cestami a oplocenými zahradami a šířícími se nepůvodními druhy rostlin. Díky tomu překvapený návštěvník Kranisberku a okolí nalezne to, co by hledal spíše na Šumavě. Zadumaná krajina mezi Přebuzí a Jelením přitahuje stále více lidí. Dřívější odloučenost tohoto kraje a zblízka osahávaná historie, ostrovy malebných, hustými smrků zarůstajících ruin domů roztroušených na svazích plošiny Kranisberku či v údolí Rolavy, tajemné chátrající stavby Velkého cínového dolu uprostřed lesa a všudypřítomná rašeliniště s těžko dostupnými hradbami křivolakých borovic jsou mocným lákadlem nejenom pro romantické objevovatele krásy Krušných hor. Mnoho lidí nachází západním Rudohoří krajinu svého srdce. Příroda Kranisberku je velmi zranitelná. Postačí vzpomenout na necitlivé prohloubení koryta v pramenné louce u jižní hranice rezervace Velký Močál. Několik hodin práce bagru natrvalo změnilo tvář hektarové zrašelinělé louky. Jen těžko lze odhadnout důsledky, které by měl pro oblast rašelinišť odklon od přírodě blízké „měkké turistiky“ a prosazení plánů developerů v okolí Kranisberku.

Petr Uhlík

Budova klubu a restaurace golfového hřiště v Dolním Rychnově, foto V. Podracký (viz článek na str. 29).

Hrad Hartenberg - Hřebený a smířčí kříže v Lokti (viz článek na str. 20).